

PŘÍBĚHY Z PRAXE

Kontakt dítěte v náhradní rodinné péči
s biologickou rodinou

Jana Kocourková
Ria Černá

NADACE
SIRIUS

Amalthea

CENTRUM
PODPORY

Tato publikace byla vydána v rámci projektu „Bezpečný kontakt dítěte v náhradní rodinné péči s biologickou rodinou“, který byl podpořen Nadací Sirius. Více informací o projektu naleznete na www.amalthea.cz

PŘÍBĚHY Z PRAXE

Kontakt dítěte v náhradní rodinné péči s biologickou rodinou

Jana Kocourková
Ria Černá

Odborný garant David Svoboda
Obálka a sazba Marek Chalupník
Vydala Amalthea z. s.
Vydání první
Chrudim 2021
ISBN 978-80-904801-9-3

SLOVO ÚVODEM

Cílem publikace je ukázat v příbězích konkrétní postupy při nastavování kontaktu dítěte v náhradní rodinné péči s biologickou rodinou. Příběhy zachycují, jak je možné o kontaktu přemýšlet a jak metodicky správně postupovat. Máme zkušenost, že skrze příběh se můžeme hodně učit a inspirovat. Většina příběhů vychází z naší praxe, ale pro zachování anonymity jsou osobní údaje změněny. Některé příběhy jsou vymyšlené, popisují ideální plánování a postupy při nastavování kontaktů. Metodický komentář, který je součástí každého příběhu, není v rozporu se současnou legislativou, akcentuje však zájem dítěte více, než je zatím v české praxi běžné. Právě o to ale usilujeme – aby se zájem dítěte při koordinaci kontaktu dostal do popředí. Teprve za ním má být zájem rodiče a zájem pěstouna. Publikaci psaly kolegyně Ria Černá a Jana Kocourková, které se této oblasti dlouhodobě věnují a mají bohaté zkušenosti jak z přímé práce s rodinami a dětmi, tak z metodického vedení pracovníků. Rád bych, aby nám tyto příběhy byly pomocníkem a inspirací v naší praxi. Zpracování pro nás bylo nakonec těžší, než jsme si mysleli.

Publikace navazuje na manuál „Kontakt dětí v náhradní rodinné péči s biologickou rodinou“, který vyšel v roce 2018 a je možné si ho najít na www.kontaktdetivnrp.cz.

POHLED AUTOREK

NA TÉMA KONTAKT DÍTĚTE V NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČI S BIOLOGICKOU RODINOU

JANA KOCOURKOVÁ

Kdybyste se mě před sedmi lety zeptali, jak moc jsou důležité kontakty dítěte v pěstounské péči s rodičem, řekla bych s nadsázkou „jako zlato“. Myslela bych tím, zjednodušeně řečeno, že jsou pro dítě cenné a neublíží mu téměř v jakékoli podobě a frekvenci (stejně jako se říká o zlatu, že zdraví neškodí). Díky průběžnému vzdělávání se v teorii vztahové vazby, v základech neurobiologie a díky zkušenostem z doprovázení rodičů, kterým se z různých důvodů nedaří zvládat péči o své dítě, považuji dnes téma kontaktu za zásadní.

Kdybyste se mě tedy na totéž zeptali dnes, řekla bych zase s nadsázkou, že kontakt je důležitý „jako sůl“. Může totiž být – stejně jako ta sůl – potřebný i škodlivý zároveň. Jak je to s jeho významem pro každé konkrétní dítě a v jaké míře ho ve skutečnosti potřebuje, jsou otázky, které jsou pro mě dnes při doprovázení dětí v pěstounské péči klíčové.

RIA ČERNÁ

K pochopení specifik kontaktu dětí v náhradní rodinné péči s biologickými rodiči jsem potřebovala docela dlouhý čas. Má cesta vedla od soucitu s rodičem (že tak dlouho své dítě neviděl a nikdo mu tehdy nepomohl) po plnění přání dítěti (když chce rodiče vidět, tak není nač čekat). Až po několikaleté práci v terénu a průběžném vzdělávání v oblastech attachmentu, vývoje mozku a identity dítěte se můj pohled na kontakt přeskládal a proměnil. Za zásadní pro mé učení považuji i možnost mluvit s dospívajícími a dospělými, kteří byli v náhradce a kontakt zažívali na vlastní kůži. Díky tomu všemu je pro mě dnes téma kontaktu o pečlivém zvažování všech okolností a rizik, kdy vím, proč pro dítě kontakt připravuji a jaký přínos to pro něj může mít.

OBSAH

LUCIE (4 roky)

příbuzenská pěstounská péče, plánování návratu dítěte k matce **5**

MARTIN (7 let)

zprostředkovaná pěstounská péče, konflikt práv dítěte a příbuzných při nastavování frekvence kontaktů **11**

NINA (14 let)

zprostředkovaná pěstounská péče, těhotenství matky a přítomnost sourozence u kontaktu **16**

DAVID (4 roky)

zprostředkovaná pěstounská péče, specifika při nastavování kontaktu dítěte s matkou s mentálním handicapem **22**

EMA (6 let)

příbuzenská pěstounská péče, rychlost při plánování kontaktu **29**

PETR (11 let)

zprostředkovaná pěstounská péče, přespávání u rodiče **34**

TEREZA (3 roky)

příbuzenská pěstounská péče, kompetence pracovníků a pěstounky **39**

MATĚJ (7 let)

pěstounská péče na přechodnou dobu, telefonický kontakt, konflikt práv dítěte a příbuzných při nastavování frekvence kontaktů **47**

LUCIE

4 roky

PŘEDSTAVENÍ PŘÍBĚHU

Babička si brala Lucii do pěstounské péče rovnou z porodnice. Máma byla přes 10 let závislá na pervitinu. Neměla práci. Žila s přítelem, který byl také závislý. Bydleli v nájmu pár kilometrů od Lucie. Přesto se první 2 roky Lucie s mámou neviděla. Ze strany mámy neproběhl žádný pokus o návštěvu ani telefonát. Kdo je otcem Lucie, se nevědělo. Pak přítele mámy zavřeli a babička se pokoušela navázat komunikaci s dcerou. Přála si, aby Lucie mámu znala. Lucii tehdy byly 3 roky. V té době ale byla máma stále závislá. Udržet s ní pravidelný kontakt bylo téměř nemožné. Střídal se období, kdy se Lucie s mámou vídala jednou týdně, s obdobími, kdy se neviděly měsíc i déle. Záleželo na tom, zda babička měla vůli a usilovala o udržení vztahu, nebo rezignovala proto, že ji dcera štvála svým nezájmem. V komunikaci byla aktivní vždy jen babička.

Babička jednou v zimě onemocněla a bylo pro ni obtížné se o Lucii starat. Požádala matku, aby si Lucii na týden vzala. Babička tento krok nekonzultovala s doprovázejícím pracovníkem ani s pracovníkem OSPOD. Matka souhlasila. Lucii byly v té době 4 roky. Po pár dnech se vrátila k babičce, nechtěla u mámy déle zůstat. Od té doby babička pozorovala u Lucie změny v jejím chování (odmítala spát ve své posteli, večer usínala jedině na babičce, nesnesla, aby se od ní babička vzdálila, dva dny v kuse babičce opakovala: „*Mám tě ráda.*“ Také učitelky ve školce si všimaly změny nálad a podrážděnosti Lucie. Během následujících dvou měsíců strávila Lucie u mámy sama ještě jeden víkend a párkrát mámu navštívila s babičkou. Pokaždé se ptala: „*Budeme tam jen chvíli?*“ Vztah babičky s mámou provázely konflikty. Nebyly schopné se dobře domluvit na tom, jak bude vypadat setkávání Lucie s mámou.

Máma se přesto všechno začala zajímat o to, jak by mohla převzít Lucii do své péče. Začala komunikovat s pracovníkem OSPOD. V té době pracovník OSPOD věděl, že matka chodí pravidelně do práce a několik měsíců žije s novým partnerem. Neměl však zjištěné informace o tom, jak je na tom máma s léčbou závislosti. I přesto návrat Lucie k matce podporoval. O reakcích Lucie na kontakt s matkou věděl od doprovázejícího pracovníka. Vnímal je jako jednostranné hodnocení.

CO SE STALO DÁL

Pracovník OSPOD bez účasti a spolupráce dalších (matky a jejího přítele, babičky a doprovázejícího pracovníka) vytvořil plán přechodu a představil ho doprovázejícímu pracovníkovi: je nutné matku testovat na drogy půl roku, řešit také životní situaci partnera a jeho pohled na svěření Lucie. Matka si podá žádost k soudu a poté se bude plánovat samotný přechod. A nejdříve udělat případovku s cílem předat babičce a mámě informace, co všechno bude potřeba udělat. Následující dva měsíce se ale nedělo nic z toho, co bylo pracovníkem OSPOD naplánováno. Pracovník OSPOD věděl, že matčin zájem o svěření Lucie trvá. Vzniklo ale podezření, že má potíže s partnerem, zřejmě uvažují o rozchodu. K tomu matka sdělovala: „*Chtěla bych to zkusit ve třech, dát tomu šanci, a když to nepůjde, rozejdeme se.*“ Také se vědělo, že se babičce a mámě nedaří společně komunikovat. Lucie zvládala být s mámou jen za účasti babičky.

V této době pracovník OSPOD komunikuje s matkou a doprovázející pracovník komunikuje s pěstounkou. Ale málo plánují společně. Představme si to jako plavbu dvou lodí, které mají jeden úkol – dovézt malou námořnici (Lucii) bezpečně do přístavu. V tuhle chvíli pluje každá loď jiným směrem a z plánu plavby není plněno nic.

Pracovník OSPOD následně telefonicky konzultoval případ s psychologem, odborníkem v oblasti NRP. Podle něj zvládne dítě ve věku Lucie rychlý přechod a není důvod ho odkládat. Pracovník OSPOD předal informace doprovázejícímu pracovníkovi a obě lodi se daly do pohybu. Od jedné posádky se ozývalo: „*Matka má zájem, má práci a bydlení, pojd'me to zvládnout během dvou měsíců, napíšeme zprávu k soudu, dítě patří k matce, určitě to podpoří.*“ Od druhé posádky zaznívalo: „*Podle pěstounky je matka při setkání s Lucií pasivní, nezajímá se o její zvyky a potřeby, dává ji hlídat kamarádkám, nedodržuje sliby,*

Lucie k ní nemá vytvořený citový vztah, necítí se s ní sama bezpečně, plánujeme kontakty k navazování vztahu Lucie k matce.“

Na obou lodích se přikládalo pod kotle – podporovali, motivovali, dělali to nejlepší, co uměli. Ale každá loď stále plula jiným směrem. Nicméně pod vlivem nového impulzu (podpory ze strany psychologa) společně svolávají případovku s cílem plánovat přechod, řešit testování matky, řešit nekomunikaci mezi pěstounkou a matkou a vztah mezi nimi, protože obě sdělují jiný pohled na probíhající nepravidelné kontakty a svěření Lucie k matce, a proto „musíme zjistit, kdo má pravdu“. Pracovník OSPOD má za to, že není třeba zajistit na případovku facilitátora.

METODICKÝ KOMENTÁŘ

- Jsme v situaci, kdy plánujeme přechod Lucie k mámě do dvou měsíců... k mámě s drogovou minulostí, o které nevíme, jestli ještě drogy bere, a od doby, co vyjádřila přání vzít si Lucii do péče (před 5 měsíci), nebyla ze strany odborníků vznesena podmínka spolupráce s adiktologickým centrem ani sociálně aktivizační službou.
- Při plánování se zapomnělo na **aktualizaci formuláře Vyhodnocení situace dítěte** a s tím související **aktualizaci IPOD**, tzn. na nové cíle související s přechodem Lucie k matce, na konkrétní kroky a termíny. Není jasné, co, kdo a kdy udělá.
- Ze všech pokusů společně plánovat a spolupracovat **se zcela vytratila potřeba vymyslet to, jak podpořit Lucii v navázání vztahu s mámou** a jak plánovat jejich kontakty.
- Nevíme, kdo je partner matky, který se bude podílet na výchově Lucie. Nebyla zjišťována historie a stabilita jejich vztahu. Neproběhlo sociální šetření v bydlišti matky a jejího přítele. Nevíme, jak každý z nich uvažuje o společném soužití s Lucií (Smýšlí podobně? Jaké mají představy o společné péči o Lucii?).
- Názor psychologa k případu, který řešíme, bývá cenný. Může podpořit, může ujistit. Nicméně telefonický kontakt nese limity. A v tomto případě se zdá, že se nepodařilo předat všechny okolnosti a podrobnosti případu. Ve složitějších situacích,

kteřé řešíme, je proto vhodné místo telefonické konzultace přizvat psychologa na palubu, např. tím, že je s ním domluvena konzultace pro tým, který je zapojen do řešení situace. Není-li to možné, doporučujeme, aby po telefonické konzultaci s ním proběhlo **důkladné týmové posouzení** obou kapitánů k tomu, do jaké míry se budou a můžou názorem psychologa inspirovat, či dokonce řídit.

- Především je nutné, aby pracovník OSPOD a doprovázející pracovník **vystupovali jednotně** – pluli stejným směrem. Matka a babička potřebují cítit, že odborníci jsou tým, který ví, kudy plout a jak bezpečně doplout. V tomto případě se jako užitečné jeví nastavit tento plán plavby – **vyhodnocení situace a rodičovských kompetencí matky, nastavení podmínek spolupráce, nastavení kontaktu a nakonec přechod Lucie k matce**.
- K tomu je nezbytné **určit hlavního kapitána**, který stojí u kormidla a koordinuje plavbu (pracovník OSPOD), **a určit druhého kapitána** (doprovázející pracovník).
- Oba kapitáni musí mít nastavená **pravidla, jak bude probíhat komunikace** o tom, co se děje na palubách, kdo a jak komunikuje s námořníky (babičkou, matkou, přítelem matky) a kdo s malou námořnicí.
- Je potřeba **nastavit pravidelná setkání** celého týmu, tj. pravidelné případovky cca 1x měsíčně ke zhodnocení, jak se daří plnit plán plavby.
- Základem úspěšné případovky je **zajištění facilitátora**. Dopřejme si, že nám bude někdo neustranný hlídat čas, strukturu, sledovat průběh a vracet nás zpět k tématu.
- Druhým zásadním předpokladem úspěchu případového jednání je **kvalitní příprava účastníků** – individuální rozhovor s babičkou, s matkou, s partnerem matky a s Lucií (zjištění, jak Lucie prožívá dosud probíhající kontakty a její přání).
- Dále je nutné nastavit **vhodný cíl případovky**, tzn. konkrétní plánování a sladění postupu a podpora všech stran (**nikoli zjišťování, kdo má pravdu**).
- Neodkladná je aktualizace formuláře Vyhodnocení situace dítěte. A to především v části rodičovských kompetencí (vč. informace, zda matka bere/nebere drogy). Zdá se, jako kdyby

kompetence matky nikdo nezpochybňoval, přestože se matka o Lucii od narození nestarala. Vyhodnotit a nadále v procesu plánovaného přechodu průběžně sledovat rodičovské kompetence matky je zásadní pro potvrzení, že jednáme v zájmu Lucie. Pouhý zájem matky a to, že má práci a kde bydlet, nestačí jako argument pro to, že je aktuálně pro Lucii nejlepším řešením, aby začala žít s matkou.

- Jeden z kapitánů by měl důkladně vyhodnotit rizika na základě dosud proběhlých kontaktů – vhodné je využít **Formulář pro vyhodnocení rizik kontaktu**.
- Pracovník OSPOD by měl uložit **matce podmínku navázat spolupráci se sociálně aktivizační službou**.
- Je třeba řešit způsob ověření, že matka nebere drogy. Nikoli však pravidelným testováním matky (to je téměř nepřipustné a nicneříkající). Doporučujeme **dát matce další podmínku a trvat na její spolupráci s ambulantním adiktologickým centrem**, kam bude matka pravidelně docházet a s jejím souhlasem bude nastaveno předávání informací pracovníkovi OSPOD. Jestli se bude, nebo nebude testovat, je pak v kompetenci adiktologů, nikoliv sociálních pracovníků.
- Po vyhodnocení a nastavení podmínek je důležité **vytvoření Dohody o kontaktu s cílem podpořit navazování vztahu Lucie s matkou**. Dohodu lze plánovat na kratší dobu, např. na 3 asistované kontakty po týdnu. Po jejich vyhodnocení podepsat novou dohodu, např. na dobu 3 měsíců, kdy se např. pravidelně 1x týdně potkává babička, matka a Lucie bez asistence za předem domluvených pravidel a úkolů. Např. první návštěvy budou probíhat v domácnosti pěstounky, které se využijí i k seznamování s péčí o Lucii. Babička matku přirozeně seznámí s režimem dne, se způsobem komunikace s Lucíí, s tím, jak si hrají, co na Lucii platí, co naopak nefunguje.
- Nezbytné je pravidelně **vyhodnocovat kontakty pomocí formuláře**, tzn. po 3 asistovaných kontaktech, následně po každém proběhlém kontaktu bez asistence. Až v momentě, kdy máme jistotu, že kontakty probíhají dle nastavených pravidel, lze hodnocení kontaktu dělat po měsíci. Struktura formuláře pomůže sledovat reakce a projevy Lucie v čase.
- Zásadní je dále řešení a **podpora vztahu mezi babičkou**

a matkou. Pro dobře probíhající navazování vztahu Lucie s matkou je nutné, aby Lucie vnímala jejich vztah pozitivně a cítila soulad mezi nimi. Je nutné individuálně mapovat, jak vnímají a popisují svůj současný vztah, případně, jaké křivdy mezi nimi stojí. Jak si představují, že bude vypadat jejich společná komunikace. A co je případně každá z nich ochotná udělat pro změnu a zlepšení. Na případovce je nutné **nastavit pravidla komunikace mezi nimi při domlouvání kontaktu, v průběhu kontaktu a v době mezi kontakty a trvat na jejich plnění.** Vyhodnocujeme-li potíže ve vztahu mezi babičkou a matkou jako nepřekonatelné jejich vlastními silami, je nutné **vyžadovat jejich spolupráci s psychologem nebo mediátorem.**

- Dále je potřeba nezapomenout na **zpracovávání životního příběhu s Lucí** v průběhu přechodového období. Doporučíme min. 4 setkání v horizontu min. 3 měsíců. Určení pracovníka, který pomůže jednoduchou formou pojmenovat zásadní milníky v životě Lucie, důvod, proč máma nedokázala zařídit, aby se o ni mohla po porodu starat, atd.
- Doporučíme **definovat pojistky**, tzn. vytvoření „plánu B“, pokud se nebude dařit plnit pravidla přechodu. Jedná se o situace, kdy říkáme „STOP – takhle nemůžeme pokračovat, potřebujeme přehodnotit nastavený plán.“ Např. vyjmenujeme projevy Lucie, které hodnotíme z hlediska zdravého vývoje jako rizikové (mohou to být regresivní projevy jako počůrávání, sebepoškozování, přejídání, přetrvávání zhoršeného stavu aj.). Pomoci může formulace „Co se stane, když...“

ZÁVĚR

Naše lodě mají vždy společný úkol – provázet malého námořníka bezpečně na jeho cestě. Jedině spoluprací obou kapitánů můžeme zvládnout takovou plavbu, často ještě po rozbourěném moři. Zásadní je vytvoření plánu plavby na samotném začátku.

MARTIN

7 let

PŘEDSTAVENÍ PŘÍBĚHU

Martin byl opuštěn matkou hned po porodu. Do 2,5 let byl v kojeneckém ústavu, asi dvakrát ho tam navštívila matka a jednou babička, matka matky. S umístěním Martina do pěstounské péče matka nesouhlasila, slovně stále prohlašovala, že si Martina k sobě vezme, nikdy si však nepodala návrh k soudu, i když to opakovaně tvrdila pěstounům i pracovníkovi OSPOD.

Nyní je Martin u pěstounů už 4 roky. Během této doby se frekvence i forma kontaktu Martina s babičkou a matkou proměňovala. Aktuálně bývá Martin každý měsíc celý den sám na návštěvě u babičky, kde žije také Martinův děda, bratranec a sestřenice. Babička chce, aby tam Martin i přespával. Popisuje, že celodenní návštěvy Martina jsou bez problémů, že si „normálně hraje a pěkně se teda vzteká, ale já si s ním poradím“. Od Martina se nedaří zjistit, jak vlastně setkání prožívá, většinou jen řekne, že si hráli s bratrancem a sestřenicí a co dostal.

Kontakt s matkou je nepravidelný (asi 1x za 3 měsíce). Matka totiž často domluvené asistované kontakty na poslední chvíli zruší, jako důvod uvádí svou nemoc či novou práci, ze které nemůže odejít. Někdy ji neplánovaně Martin potká, když je u babičky. Matka opakovaně a neplánovaně přišla na kontakty s aktuálním přítelem. Martin za tu dobu poznal 4 partnery matky. Matka mluví o tom, že si Martina vezme, konkrétní pomoc ale nepřijímá a žádné kroky k tomu nedělá. Nyní je těhotná. Těší se, že představí Martinovi jeho sestru hned, jak se narodí. Chtěla by Martina vidat co nejčastěji. Martin je při setkání s ní spíše pasivní. Jistotu získává tím, že vždy chce hrát ty stejné hry jako minule, při hře se soustředí jen na hru, běžnou komunikaci nevede nebo ji směřuje k pěstounům a pracovníkovi. Pokud ho pěstouni vyzvou, aby

matce něco řekl, ukázal, podal... udělá to, ale je v rozpacích, očima stále vyhledává pěstounku.

Martin o matce ani babičce s pěstouny nemluví, po kontaktech většinou cestou domů v autě hned usne. Nevyptává se, kdy zase babičku a mamku uvidí, v běžné komunikaci se tématu úplně vyhýbá. Neverbálně však dle pěstounů dává najevo, že se na setkání těší. Spát by však u babičky nechtěl, zatím ještě nikdy sám bez pěstounů nikde nespál. Rád dostává od matky a babičky dárky.

Pěstouni nyní požádali o posouzení, zda je pro Martina takto nastavený kontakt přínosný. Také doprovázející pracovník má pochybnosti, zda je kontakt správně nastaven. Cítí tlak ze strany babičky, matky, ale i pěstounů. A není si jistý, jak to vlastně prožívá a vnímá Martin. Ani pěstounům se nedaří k Martinovi přiblížit natolik, aby s nimi o jeho biologické rodině mluvil.

CO SE STALO DÁL

Závěr psychologa, který s Martinem mapoval jeho vztahy s blízkými a jeho prožívání ve vztahu k pěstounské i biologické rodině, zněl, že nastavený kontakt pravděpodobně oslabuje vztah Martina k pěstounům. A doporučil terapii, která se zaměří právě na posílení jejich vztahu a také na zpracování životního příběhu Martina – aby Martin i ve svém věku dokázal jednoduše říct, co se v jeho životě přihodilo, když byl malý, a že vyrůstá s jinou mamkou a jiným tatškou. Dokud Martin nebude mít k pěstounům důvěru, nebude s nimi těžké věci sdílet a bude na to sám.

Doprovázející pracovník i pěstouni namítali, že o historii už Martinovi tolikrát říkali, že „to přece ví“. Navíc se obávali nějaké velké změny v nastavení kontaktů – babička ani matka nebudou s rozvolněním souhlasit. Navíc Martin už je na to tak nějak zvyklý. Když se to zastaví, tak se ty pracně navázané vztahy zase vytratí. To přece pro identitu Martina není dobré. Pochybností tedy bylo na stole víc než dost. I tak se ale všechno dalo do pohybu.

Pěstouni začali s Martinem 1x za 14 dní docházet na terapii zaměřenou na posílení vzájemného vztahu. Terapeut s Martinem mívá také individuální sezení, aby ho podpořil ve vyjadřování svých potřeb a pocitů v bezpečném rámci terapie.

Pracovník OSPOD svolal případovou konferenci k revizi nastavení kontaktů. Matka bohužel nedorazila, i když se kvůli ní termín opakovaně měnil. Přizvaný psycholog tedy vysvětlil alespoň babičce Martina, jak se teď Martin v kontaktu cítí a proč je třeba nastavený kontakt změnit. Martin prožívá kontakty i dobu před nimi s velkou nejistotou a je vystaven stresu, který pro něj není zatím zvládnutelný. A protože se nedokáže ještě plně opřít o pěstouny, je pak na tyhle těžké situace sám. Psycholog babičce připomněl, že velkou roli hraje historie Martina, kdy neměl nikoho blízkého u sebe, a že nyní se teprve učí někomu plně důvěřovat. Proto potřebuje mít jasno v tom, jak to s ním bude dál. V hlavě však nosí zřejmě otazníky – když se tedy potkává s matkou, jestli k ní půjde i bydlet, nebo když by spal u babičky, jestli by tam pak musel být i déle atd.

Případová konference přinesla výstupy, které byly dále individuálně řešeny také s matkou. Osobní kontakty s matkou měly být max. 1x za 3 měsíce, vždy asistované pracovníkem, bez přítomnosti ev. partnerů matky. Délka setkání nepřesáhne 60 minut. Na setkáních budou ve vedlejší místnosti zůstávat pěstouni, aby za nimi Martin mohl podle své potřeby přijít i během setkání. Osobní kontakty s babičkou a dalšími členy domácnosti budou max. 1x za 2 měsíce na max. 90 minut, s asistencí pracovníka. Na začátku setkání budou vždy přítomni také pěstouni, aby Martin zažíval dobrou atmosféru mezi dospělými. Telefonické kontakty nebyly vzhledem k věku Martina domluveny, matka ani babička o ně stejně neměly zájem. Matka z důvodu často chybějícího kreditu, babička zase nevěděla, „co by si s klukem po telefonu vykládala“. Písemné kontakty co do pravidelnosti nebyly nastaveny. Stávající podoba, kdy matka a zejména babička posílají Martinovi pohledy z různých výletů, byla pro Martina přijatelná. Resp. matka byla upozorněna na to, že pokud by na pohledy znovu psala nereálné sliby (např. „Martine, už brzy si tě vezmu k sobě.“), pěstouni nebudou moct Martinovi pohled předat. Změna nastala v tom, jakým způsobem na pohledy, které Martinovi přijdou, budou reagovat pěstouni. Podpoří ho v tom, aby také někdy z výletu pohled napsal a tedy „odpověděl“, nebo to udělají za něj, pokud sám nebude chtít, aby cítil, že „jeho dospělí“ spolu komunikují a je to v pořádku. Babičce Martina se zdálo, že se z toho dělá moc velká věda, neviděla nic špatného na tom, aby u ní prostě vnuk jednou za 14 dní o víkendu spal. Z případové konference odcházela rozzlobená. Matka s návrhy z případové konference nesouhlasila a prohlásila, že si dá návrh k soudu a vezme si Martina k sobě.

METODICKÝ KOMENTÁŘ

- Pracovníci se v tomto příběhu snaží **vyhovět všem** – Martinovi, pěstounům, matce i babičce. Jak se ale ukazuje, matka s babičkou nechtějí slyšet zdůvodnění, proč nemohou syna/vnuka vidat prostě tak, jak ony chtějí. A tak přichází na řadu kompromis – frekvence kontaktů se upraví „tak napůl“, aby toho nebylo na Martina moc, ale aby ani babička s matkou nemohly říct, že jim někdo v kontaktu brání. **Výsledkem je bohužel nadále zmatený a nejistý Martin**, což ukazuje i opakovaně využitý Formulář pro vyhodnocení rizik kontaktu.
- Je tedy třeba se znovu vrátit **ke smyslu kontaktů** pro Martina a odpovědět si na základní otázky: Je v plánu návrat Martina k matce či k babičce, nebo naopak pracujeme primárně na ukotvení Martina v náhradní rodině? Může mít Martin z kontaktů prospěch, když babička a matka nepřímo vyjadřují nesouhlas s tím, že je Martin u pěstounů? Může se identita Martina zdravě vyvíjet, když si není jistý tím, kde a s kým bude? Jsou ještě nějaké další možnosti, jak by se dalo s matkou a babičkou pracovat na tom, aby lépe porozuměly aktuálním potřebám Martina?
- Nelze jednoznačně říct, že kontakty Martina s biologickou rodinou jsou příčinou toho, že se **pěstounům nedaří k Martinovi přiblížit**. Víme ale, že to, jak Martin kontakty prožívá, je pro něj nyní spíše zatěžující, a proto mu musíme ulevit. Je zatím ve věku, kdy nemůžeme nechat pouze na něm, aby se rozhodl „jak to chce“ – kladli bychom na něj **břemeno konfliktu loajality**.
- Aktuálně nastavený kontakt z případové konference pro Martina znamená, že po měsíci a půl má kontakt (buď s matkou, nebo s babičkou a dalšími příbuznými). Kdyby kontakty i dobu před nimi a po nich prožíval uvolněně a radostně, nebylo by na této frekvenci nic špatného. Bohužel to tak ale u Martina zatím není.
- Vzhledem k tomu, že matka vyjadřuje zájem o Martina celá léta pouze slovně, dá se předpokládat, že **hlavní mateřskou postavou pro něj je a má být pěstounka**. Proto by kontakt s matkou neměl být častější než 2–3x za rok, s asistencí.
- V případě kontaktu s babičkou lze uvažovat o čtenějším kontaktu (1x za 3 měsíce), protože babička pro Martina není konkurenční mateřskou postavou. Nicméně kontakt může

probíhat jen za předpokladu, že **babička dokáže dodržovat pravidla** – neočerňovat před Martinem pěstouny, netlačít na Martina, aby u ní spal, nezvat matku Martina k sobě v době Martinovy návštěvy. I pro dohled nad dodržováním pravidel je třeba kontakt asistovat.

ZÁVĚR

Ideální řešení pro všechny neexistuje, protože jejich zájmy jsou různé. Matka Martina má právo nesouhlasit s nastaveným kontaktem, stejně jako babička má právo myslet si, že „se z toho dělá věda“. Přesto musí být pracovníci schopni postavit se za Martina a jeho potřeby, a to i za cenu konfliktní situace a vyhrožování soudem ze strany matky a babičky.

NINA

14 let

PŘEDSTAVENÍ PŘÍBĚHU

Mamince Niny bylo 18 let, když poprvé otěhotněla. V té době si vůbec neuměla představit, že by se měla starat o dítě, a dala Ninu do kojeňáku. Z něj se Nina ve 2,5 letech dostala k pěstounům, se kterými vyrůstá dodnes. Brala je vždy jako své rodiče a o těch biologických se vlastně doma nikdy moc nemluvilo.

Když bylo Nině 11 let, viděla film Holka z popelnice a dle pěstounky se pak úplně zbláznila a chtěla svou mámu za každou cenu najít. K pěstounům se najednou chovala odtažitě, dávala jim najevo, že oni nejsou její rodiče a nemají jí co poroučet. Pěstouni to brali jako projev puberty a doufali, že se to zase mezi nimi zlepší. Ale nelepšilo, Nina byla čím dál tvrdohlavější a konfliktů v rodině přibývalo. Najednou jí nestačilo prohlížet si fotky z kojeňáku a povídat si o tom, jaké to bylo, když si pro ni mamka s tatškou přijeli a vybrali si právě ji. Ale i kdyby pěstouni chtěli říct Nině víc – nebylo co, neměli od úřadů žádné informace o jejích rodičích. Věděli pouze to, co se dozvěděli, když si ji brali z kojeneckého ústavu – že máma byla mladá a s tátou se sotva znali...

Na žádost pěstounů pracovník OSPOD našel adresu, na které by se měla matka Niny nacházet, a podařilo se mu ji zkontaktovat. Matka měla obrovskou radost z toho, že slyší o své dceři. Přála si ji co nejdřív vidět. Probíhala intenzivní práce doprovázejícího pracovníka s Ninou na jejím životním příběhu. Následně důkladná příprava Niny, matky a pěstounů na osobní kontakt. Pak bylo možné naplánovat setkání, o kterém Nina tak dlouho snila. Tehdy jí bylo 12 let.

Nina se dále s matkou potkávala asi 1x za půl roku, vždy s asistencí pracovníka a s přítomností pěstounů ve vedlejší místnosti.

Tak si to Nina přála a vyhovovalo jí to. A i když Nina věděla, jak to tehdy bylo, když byla malá, nikdy se na to mámy přímo nezeptala. Matka s podporou pracovníka zvládla Nině říct, že ji mrzí, co se tehdy stalo. Víc už o tom spolu ale nemluvily. Setkání trávily povídáním o tom, jak se Nina má, poslouchaly spolu písničky, občas koukaly na videa, která Nina natáčela. Matka dokázala dodržet všechna domluvená pravidla setkávání a plně respektovala to, že Nina už má také svůj život se svými novými rodiči. Zdálo se, že po tom všem je Nina spokojenější i doma s pěstouny, že konfliktů výrazně ubylo a už to dle pěstounů byla opravdu jen „ta puberta“.

CO SE STALO DÁL

Klidnou atmosféru setkávání narušilo těhotenství matky. Na poslední setkání přišla s již patrným břichem a Ninu to velmi zaskočilo. Bohužel matka neinformovala o této nové situaci doprovázejícího pracovníka dopředu, nebylo tedy možné na to Ninu připravit. Během setkání matka s velkou radostí plánovala, co všechno miminku pořídí, jak se na něj těší, že ho určitě bude brát s sebou za Ninou. Nina byla zamlklá, nechtělo se jí tehdy s matkou moc mluvit, připadalo jí, že jí stejně neposlouchá. Když setkání končilo a máma se jí zeptala, jestli si nechce na břicho sáhnout, že miminko zrovna kope, zakřičela na mámu: „*Aby ses z toho mimina nezbláznila!*“ a utekla ze setkání pryč.

Nina měla po setkání v hlavě veliký zmatek a spoustu otázek, pěstouni na ně ale neznali odpověď. S doprovázejícím pracovníkem se domluvili, že pro Ninu je nyní důležité dostat co nejvíc odpovědí. Tedy bylo třeba, aby se Nina s matkou setkala dříve, než tomu bylo obvykle. Matka byla za tuto možnost vděčná, konec posledního setkání s Ninou jí velmi rozrušil, bála se, že s ní už Nina nebude chtít mluvit. Doprovázející pracovník a Nina se poté během několika osobních schůzek připravovali na další setkání, povídali si o všech těch myšlenkách, které Nina měla v hlavě – *Dokáže se máma o to mimino postarat, když o Ninu to předtím nedokázala? Co by pak bylo s tím dítětem? Mohli by si ho vzít její pěstouni? A co když máma přestane za Ninou teď chodit, když bude mít mimino? Jak to, že se máma o to mimino může starat, ale o ni, velkou holku, ne? Jenže... vždyť ona by ani od mamky s taťkou k mámě nechtěla! Nebo chtěla? Proč tehdy někdo její mámě nepomohl? Je to nespravedlivé, že někdo vyrůstá s mámou i tátou, a ona ani s jedním z nich. Ale zase má mamku s taťkou, kteří jsou skvělí, i když někdy jsou*

přísní a nedovolí jí být venku s kamarády déle... Doprovázející pracovník dával Nině prostor vyjádřit smutek i rozhořčení, zároveň jí potvrzoval to, co pro ni bylo podpůrné: „Nedívím se, Nino, že máš z toho v hlavě zmatek, je toho tolik najednou, vid’? Je úplně v pořádku, že na všechny tyhle otázky potřebuješ odpověď. Jedno víme už teď – mamka s tatínkou ti vždycky pomůžou to všechno zvládnout, na tom se nic nemění! A vím od tvé mámy, že ji mrzelo, jak skončilo poslední setkání. Pokusí se ti na tvé otázky odpovědět, uvidíš.“ Potom se domlouvali, na co se zkusí zeptat Nina sama a v čem asi bude potřebovat pomoci. Povídali si o tom, co udělají, když by toho bylo na Ninu moc, aby nemusela zase utéct pryč a byla v tak těžké chvíli sama. Dívali se spolu na časovou osu Niny, kterou před dvěma lety malovali, a znovu si povídali o tom, proč se o Ninu máma nepostarala, proč se to tak dětem a rodičům někdy stane. Doprovázející pracovník od Niny zjistil, že si přeje, aby příště u setkání byli pěstouni celou dobu, chtěla je mít u sebe. Probrali všechny možné detaily, aby Nina už neměla strach a uklidnila se, že setkání s mámou zvládne. Sama navrhla, že chce matce pro miminko něco přinést a že by to mohla vybrat společně s pěstounkou. Rezolutně ale prohlásila: *„Mámě sahat na břicho teda rozhodně nebudu, to je fakt divný.“* „*To určitě nemusíš, Nino!*“ smáli se pěstouni s doprovázejícím pracovníkem a Nina se k nim, viditelně klidnější, přidala.

Doprovázející pracovník věnoval hodně času také přípravě s matkou Niny. Matka potřebovala pomoci porozumět tomu, co se asi odehrává v hlavě a srdci Niny, proč z posledního setkání utekla. S pracovníkem se připravovali na všechny možné otázky, které Nina nejspíš položí a potřebuje na ně pravdivou odpověď ideálně přímo od matky. Povídání o tom všem bylo pro těhotnou matku emočně náročné, potřebovala hodně podpory. Vracel se jí pocit viny za to, že Ninu odložila a nepostarala se o ni. A také se objevovala nejistota, jestli to tentokrát zvládne dobře a o dítě se postará. Souhlasila s nabídkou začít spolupracovat se službou na podporu těhotných v náročné situaci, aby na vše nebyla sama. S doprovázejícím pracovníkem se tak mohla soustředit jen na přípravu setkání s Ninou, pro vše ostatní bude mít prostor jinde. Doprovázející pracovník zdůraznil, co Nina nyní od matky potřebuje: *„Slečno Jánská, Nina se obává ztráty Vaší pozornosti, bojí se, že se budete zajímat už jen o miminko, a ne o ni. Také se trochu zlobí, že o miminko se starat chcete, ale o ni jste se tehdy nepostarala. Důležité je, abyste u Niny nevyvolávala soucit s Vaší tehdejší situací, to by jí zbytečně zatěžovalo. Když poctivě řeknete přesně to, co jste povídala*

mně před chvílí, tak uvidíte, že to pro Ninu bude nakonec úlevné. Ona musí přijmout fakt, že minulost se už nezmění a že je v pořádku, že má ráda svou mamku a svého tatku, se kterými vyrůstá. A že se na tom nic měnit nebude.“

Setkání ještě před narozením sourozence Niny dopadlo dobře. Matka dokázala Nině dát právě takovou podporu a pozornost, jakou Nina potřebovala. Pojdme se ale nyní podívat na dobu, kdy je bratrovi Niny téměř 1 rok. Už se od narození bratra společně s matkou 2x viděli. Dokud byl bratr malé miminko, tak se vlastně nic moc na kontaktech nezměnilo – bratr většinu času prospal a matka si mohla s Ninou povídat a trávit spolu čas tak, jak byly zvyklé a jak jim to vyhovovalo. Na posledním setkání ale bratr Niny hodně plakal, dožadoval se neustálé pozornosti matky, nechtěl si hrát s nikým jiným než s matkou. Dokonce Ninu odstrkoval a tahal matku za ruku pryč, nechtěl zůstat ani v herně. Nina se zpočátku snažila matce s bráchou pomoci – vymýšlela, jak ho zabavit, ale když na to nereagoval, naštvalo to a měla na něj vztek. I na matku, že s tím něco neudělá. Najednou jí brácha přišel otravný a vůbec ne roztomilý jako minule. Při loučení matka omluvně navrhovala, že příště zkusí přijet sama a pro syna zařídit hlídání...

METODICKÝ KOMENTÁŘ

- V případě zásadní změny, kterou bezesporu další těhotenství matky je, bude vždy **královskou disciplínou pečlivá příprava**. Dítěte i matky. V příběhu Niny se o těhotenství matky Nina dozvěděla „v přímém přenosu“, což není optimální. Tedy pokud nám tu informaci matka sdělí ještě před samotným kontaktem, je jistě vhodné na to dítě připravit. Pracovník by měl stejně jako v příběhu Niny nahlas **pojmenovat všechny možné otazníky a strašáky**, které může mít dítě v hlavě. Jejich pojmenování pomůže tomu, aby na to už dítě nebylo samo a otázky našly svou odpověď, i kdyby měly v některých případech znít „*Tohle bohužel nevím.*“ nebo „*Na tohle ti teď neumím odpovědět, je to pro mě moc těžké.*“
- Ke zvážení vždy je, **v jaké fázi těhotenství** by se dítě mělo o této novince **dozvědět**. Obecně se dá říct, že u mladších dětí je vhodné počkat, až je těhotenské břicho viditelné a situace pro

dítě tedy víc představitelná. Je ale také třeba ověřit u pěstounů, co má dítě za teoretické informace o těhotenství a příchodu dětí na svět, a na tom stavět. U starších dětí jako Nina se na viditelné břicho čekat nemusí. Je ale jistě dobré respektovat těhotnou matku v tom, pokud chce se sdělením informace počkat až po 3. měsíci, kdy bude mít sama větší jistotu, že se jedná o prosperující těhotenství.

- Je-li matka v tíživé sociální situaci a je těhotná, může to u dítěte ve věku Niny (ale i u mladších dětí) vyvolat velký **soucit s matkou (a sourozencem)** – mohou mít fantazie o tom, že matka by mohla bydlet s nimi u pěstounů nebo že by jí pěstouni mohli dát nějaké peníze, když dostávají od státu dávky. Úkolem pracovníka je v tu chvíli vrátit zodpovědnost za řešení matce jako dospělé a ujistit dítě, že matka může o pomoc požádat a dostane se jí. Např.: *„Vidím, že máš o mámu velikou starost, myslíš taky na to miminko, vid’? Na světě to je ale zařízené tak, že děti se nemají starat o své rodiče, ale právě naopak. Je úkolem tvé mámy, aby se o dítě postarala, a určitě jí v tom někdo může pomoci, když o to bude stát. Možná si teď říkáš, proč jí tedy někdo nepomohl, když ses narodila ty. Je mi líto, že to tak dopadlo, máma to tehdy pro tebe nezařídila dobře. A myslím, že jí to dodnes mrzí. Můžeme se jí na to příště zkusit zeptat, co říkáš?“*
- V případech, kdy se otevře u rodiče jeho minulost nebo nejistá budoucnost (tak jako u matky Niny), vždy hrozí, že pracovník pověřený zajištěním kontaktu začne fungovat jako podpora rodiče. Hrozí pak **riziko**, že se jeho **role „pro dítě“ posune k roli „pro rodiče“**. V takovém případě je třeba, aby nabídl rodiči podporu od jiného pracovníka či jiné služby.
- Příběh Niny nám také ukazuje, že **téma biologických rodičů** může spustit třeba právě sledování filmu a je pak třeba rychle a dobře reagovat. Možná že v pěstounské rodině tohle téma **tak trochu spalo**, a proto se pak objevilo v takové síle. Není ale nic výjimečného, že i když pěstouni povídání o životním příběhu dítěte aktivně nabízí, dítě to odmítá. Prostě jen musí přijít ten správný čas. Je zřejmé, že Nina vnímá své pěstouny jako velkou podporu, při důležitém setkání je chce mít u sebe, i když je v pubertě a mohla by jejich blízkost klidně odmítat a nebylo by na tom nic tak zvláštního. Pak by pěstouny zřejmě v této

chvíli zastoupil doprovázející pracovník, proto je tak důležité, aby k němu dítě mělo důvěru.

- Každé dítě bude prožívat přítomnost sourozence u setkání s rodičem jinak – klíčové je, že by o tom mělo mít **možnost rozhodnout a zvolit si, že sourozenec u setkání nebude, nebo bude jen někdy**. V příběhu Niny to napadlo samotnou matku a pro Ninu to byl další důkaz o tom, že matka dokáže myslet stále i na ni a její zájem, i když už se stará o další dítě. Úkolem pracovníků je zařídit to pro dítě tak, aby si mohlo kontakt s rodičem užít. Tedy nemůže-li si zařídit hlídání pro druhé dítě sama matka, je třeba zajistit hlídání během setkání ze strany pracovníků, třeba s využitím dobrovolníků.

ZÁVĚR

O přítomnosti sourozence u kontaktu by vždy mělo rozhodovat dítě a ne např. okolnost, že matka nemá pro sourozence hlídání, nebo myšlenka rodičů či pracovníků *„vždyť jsou brácha a sestra, tak proč by nemohli být všichni pohromadě“*. Zároveň mějme na paměti, že sourozenecký vztah je v životě člověka zpravidla ten nejdelší, který má. A až bude „naše dítě z náhradky“ dospělé, může právě takový dlouhodobý vztah potřebovat. Podpořme ho tedy vždy, když je to jen trochu možné a v zájmu dítěte.

DAVID

4 roky

PŘEDSTAVENÍ PŘÍBĚHU

Davidova matka má lehkou mentální retardaci. Dva roky před narozením Davida byla matce odebrána půlroční dcera, o kterou se nedokázala postarat. David se pak narodil jako její druhé dítě. Otec nebyl známý. Pracovník OSPOD navrhnul matce po porodu společný pobyt v dětském centru, aby se naučila s podporou odborníků pečovat o Davida a poznala, co všechno musí v roli matky zvládat a zařizovat pro miminko. Matka souhlasila. V její péči o Davida byly velké výkyvy, zapomínala mu dávat najíst, většinu dne trávila na mobilu, nezvládala Davida sama vykoupat, manipulace s malým dítětem pro ni byla velmi náročná. Matka několikrát odešla sama bez domluvy ráno ven a vrátila se odpoledne. Jednou odešla a vrátila se až druhý den. Nebylo jasné, kam chodí. Sama k tomu sdělovala, že si chodí ven odpočinout. Pracovníci zařízení a pracovník OSPOD po měsíci a půl vyhodnotili, že matka není schopna trvalé péče o Davida. Davidovi byly 2 měsíce, když zůstal v dětském centru bez matky. Pracovník OSPOD s matkou o situaci hovořil a probral další postup. Matka nesouhlasila se svěřením Davida do pěstounské péče. Pracovník OSPOD s matkou opakovaně mluvil o tom, proč je pro Davidův další vývoj důležité vyrůstat v rodině. Zdálo se, že matka nerozumí, v čem je vlastně problém. Že malé miminko pro svůj rozvoj potřebuje, aby tu pro něj byla jedna blízká osoba. Matka dostala od pracovníka OSPOD informaci, že se náhradní rodina pro Davida již hledá. Stále k tomu opakovala: „*Nechci o Davidka přijít.*“ Pracovník OSPOD s matkou dvakrát mluvil o tom, jak by mohla Davida vídat po svěření do náhradní rodiny.

Matka navštěvovala Davida v zařízení první rok a půl obvykle dvakrát za měsíc. Chvíli ho chovala, pak ho položila vedle sebe, vyfotila

si ho a další aktivní pozornost už Davidovi nevěnovala. Do 30 minut odcházela. Další rok navštěvovala Davida přibližně jednou za měsíc.

CO SE STALO DÁL

David byl ve 2,5 letech svěřen do pěstounské péče. Pracovník OSPOD svolal setkání k nastavení kontaktů Davida s matkou. Na setkání pozval pěstouny, doprovázejícího pracovníka a opatrovníka matky. Matku nepřizval, přišlo mu, že by jednání stejně moc nerozuměla. Doprovázející pracovník navrhoval asistovaný kontakt 1x za 6 týdnů: *„Není snadné omezit kontakt na delší dobu, když máma za svůj handicap vlastně nemůže, určitě by jí bylo líto, kdyby Davida nemohla více vidat.“* Opatrovnice matky navrhovala kontakt 1x za 14 dní: *„Jsem taky máma, neumím si představit, že tak dlouho nevidím svoje dítě.“* Pracovník OSPOD vyjadřoval soucit s matkou: *„Také je mi matky líto, možná by se o něj opravdu chtěla starat, ale není v jejích silách to zvládnout, a my jí kontakt s ním ještě omezujeme.“* Pracovník OSPOD nakonec rozhodl o kontaktu 1x za měsíc na 1 hodinu. Kontakt bude asistovaný doprovázejícím pracovníkem a za přítomnosti pěstounů. Doprovázející pracovník se s matkou před každým kontaktem setkává, naplánuje s ní konkrétní aktivity a podpoří ji v dodržování pravidel (přinést jen lehkou svačinku, neslibovat návrat do její péče apod.).

Matka na první kontakt nedorazila, zabloudila cestou z vlakového nádraží do kanceláře. Na druhý kontakt ji z nádraží doprovodil doprovázející pracovník. Matka pár dní před kontaktem opakovaně volala doprovázejícímu pracovníkovi a chtěla probrat své nápady na to, co Davidovi přinese na svačinu. Pracovník vždy citlivě a důrazně doporučoval malou svačinu, třeba ovoce a brumíka. Davida totiž bolívalo z přejedení břicho. Matka i přesto jednou donesla 2 pizzy, podruhé koupila bábovku, jindy 2 balíčky bonbónů. Doprovázející pracovník se s matkou týden před každým kontaktem setkal a vždy ji motivoval, aby vymyslela, jak by chtěla s Davidem strávit společný čas. Matku napadaly jen hry, které David ještě neuměl hrát (Prší, Člověče, nezlob se, kostky). Doprovázející pracovník vždy nakonec konkrétní činnosti navrhoval a matka je vždy nadšeně přijímala jako dobrý nápad. Při samotném kontaktu si na ně však nikdy nedokázala vzpomenout. Při kontaktu potřebovala trvalou podporu doprovázejícího pracovníka k tomu, aby dokázala upoutat pozornost Davida a chvíli si společně

pohrát. Doprovázející pracovník matku při přípravě na kontakt pravidelně podporoval v úvahách, na co by se mohla Davida ptát (na oblíbené hračky, na oblíbené pohádky, na kamarády). Při povídání s Davidem se matka ale pravidelně pořád dokola ptala: „*Jak se máš Davidku? Dávají ti dost najíst? Jsou na tebe hodný? Co ti mám příště koupit?*“ Zkrátka to jinak neuměla. Obvykle bylo setkání ukončeno o 15 minut dříve. Matka nedokázala věnovat Davidovi aktivní pozornost déle, bylo to podobné jako tehdy v dětském centru. Při loučení Davida objala a říkala mu: „*Budeme zase spolu, uvidíš.*“ nebo „*Příště se pojedesh podívat ke mně, ukážu ti, kde bydlím.*“, jindy zase „*Až budeme zase spolu, koupím ti čokolády, kolik budeš chtít.*“

Doprovázející pracovník po každém setkání udělal zápis, který posílal pracovníkovi OSPOD. Tímto způsobem probíhaly kontakty jeden a půl roku. Byly pravidelné, matka byla v potvrzování kontaktů spolehlivá, kontakty nebyly rušeny. Doprovázející pracovník s pěstouny a také při hře s Davidem po každém setkání mapoval, jak David reaguje. Míval cca týden po kontaktu neklidné spaní, býval odtažitější než obvykle a častěji míval tendenci hrát si sám.

Pak se pěstounská rodina přestěhovala do jiného města. Rodina změnila OSPOD i doprovázející organizaci. Davidovi byly 4 roky.

Pracovník OSPOD v novém bydlišti pozval na společnou schůzku nového doprovázejícího pracovníka, pěstouny a matku. Pracovník OSPOD byl dobře seznámen se zprávami z dosud proběhlých asistovaných kontaktů. Na jejich základě také vyplnil Formulář pro vyhodnocení rizik kontaktu. Pracovník OSPOD všechny ocenil za účast, vyjádřil pochopení k tomu, že není lehké přijít na takové setkání. „*Věřím, že se nám společně podaří vymyslet takovou podobu kontaktu, která bude reagovat na to, co právě teď David potřebuje,*“ povzbudil účastníky pracovník OSPOD. Požádal matku, aby za sebe řekla, jak kontakty s Davidem vnímá a hodnotí a zda by chtěla něco změnit: „*Já se na Davidka vždycky těším, ale mrzí mě, že mi nechce dát pusy na přivítanou, asi je nesvůj z toho, že se nepotkáváme u mě doma, jenom my dva. Ale to mi říkají, že nejde. Je to hodnej kluk, mám ho ráda, tomu pořád nerozumím, že se nemůžeme vidět jen my dva. Ráda bych Davidka seznámila s mým přítelem, chtěl by ho poznat. Vzali bysme ho někam ven, třeba do cukrárny. Davídek miluje sladký, víte, to má asi po mně.*“ Pracovník OSPOD povzbudil matku, aby řekla i něco k tomu, jak se jí daří s Davidem komunikovat a pohrát si. „*Nemám žádný problém,*

jde to dobře, povídáme si třeba o tom, co rád jí, nebo mu říkám, aby nezlobil. Hrajeme si nejvíc s autama. Chtěla bych ho naučit Prší, to je moje oblíbená hra,“ sdělila matka.

Pracovník OSPOD dal poté slovo pěstounům. Ptal se na jejich postřehy a myšlenky. Konkrétně ho zajímalo, jak se dívají na kontakty z hlediska vztahu k Davidovi – jak hodnotí vývoj jejich společného vztahu od počátku dosud. *„David je u nás vlastně už rok a půl a často si říkáme, že je to se vztahem k nám celou dobu plus mínus stejný. David nikdy moc neprojevoval emoce, dle pracovnice z dětského centra nebyl uplakané miminko, to spíš naopak. Sám od sebe nestál o to, abychom si s ním šli hrát. Často jsme od něj slýchávali a slýcháme ‚já sám‘. Zpočátku se nenechal vůbec obejmout. To se trochu zlepšilo, na malou chvíli se někdy sám přitiskne a někdy se nechá na chvíli obejmout a utěšit. Když přijdeme sami, tak i s tím společným hraním je to lepší. Ale tak nám přijde, že se nám spíš pořád vyhýbá a že my se snažíme se k němu všelijak přiblížit. Vysledovali jsme, že náročnější období míváme tak týden po kontaktu s Davidovou mamkou. To, že se občas počůrá ani neřešíme, trápí nás to, že s námi najednou nedokáže být skoro vůbec. Nechce si s námi hrát, často se zakoukává ‚do blba‘, nepřitulí se.“* Pracovník OSPOD poděkoval matce i pěstounům. Všechny povzbudil k tomu, aby se teď společně zaměřili na to, proč se Davidovi nedaří moc dobře, a pak hledali řešení, jak Davidovi následný čas zlepšit.

„Z toho, co popisujete, a z toho, co jsem načetla ze zpráv o kontaktech, mám za to, že je nyní kontakt s vámi, paní Horalová, nastavený příliš často,“ sdělil svůj pohled pracovník OSPOD. A pokračoval: *„Víme, že dítě, které bylo v raném věku traumatizováno odloučením od rodiče a následně pobývalo v ústavním zařízení, kde chyběla jedna hlavní pečující osoba, bude stejným způsobem jako David pravděpodobně reagovat v příliš často nastaveném kontaktu s rodičem.“* Doprovázející pracovník se k tomuto přiklonil: *„Takovému dítěti, jako je Váš David, paní Horalová, to v hlavě funguje jinak. Být s někým, myslím tím s někým, kdo se o něho stará, je pro Davida vlastně pořád těžký. Hrát si s takovým dospělým, věřit mu nebo se k němu přitulit Davidovi zatím moc nejde. Je to pro něj stres. Ten si představte jako červené majáčky, které se mu rozsvítí v hlavě a říkají ‚Pozor, nebezpečí‘. A tak se tomu dospělému vyhýbá. Rozumíte mi, paní Horalová?“* Matka přikyvuje: *„Jojo... mě někdy vystresují na pošťe nebo v obchodě, a to bych nejradši utekla.“* *„Ano, paní Horalová, přesně tak to jde taky říct,“* pokračuje doprovázející

pracovník. „*My chceme a přejeme si, aby si David vytvořil blízký vztah k pěstounům, protože Vy víte, že se o něj starat napořád nemůžete. On teď ale zároveň zažívá vztah s Vámi a majáčky v jeho hlavě troubí na poplach tak moc nahlas, že David zatím nedokáže mít opravdu blízký vztah s nikým. A to je pro něj špatně, nebyl by pak v životě spokojený, rozumíte?*“ Pěstouni i matka kývli.

Pracovník OSPOD na schůzce poté shrnul informace k tomu, jak se dařilo spolupracovat s matkou před kontaktem, během něho a po něm: „*Pročetla jsem si zápisy z předešlých kontaktů. Chci ocenit, že se vám všem dařilo domlouvat a dodržovat plánované termíny, případně se včas omluvit a najít jiný termín. Zdá se ale, že je pro Vás, paní Horalová, hodinový kontakt příliš dlouhý, býváte z toho unavená a přestáváte na Davida reagovat. V každém zápisu bylo uvedeno, že je pro Vás obtížné připravit se s doprovázejícím pracovníkem tak, abyste se dokázala Davidovi věnovat celou dobu. Nedařilo se Vám přijít na hry, které by pro Davida byly vhodné, vidíte, zdá se mi, že je pro Vás moc těžké tohle vymyslet.*“ Matka přikyvovala, tvářila se zapojeně. „*Také se moc nedařilo, paní Horalová, domluvit svačinu pro Davidka, je to tak? Nosila jste toho až moc, stačila lehká svačina, ale Vám to nějak nedalo.*“ Matce to připadalo legrační a smála se tomu, co pracovník OSPOD říká: „*Chtěla jsem, aby měl Daviděk dost, aby neměl hlad, víte?*“ Dále pracovník OSPOD poděkoval, že se všichni zapojili do povídání: „*Chápu, že není snadné v takové situaci mluvit o tom, co se třeba nedaří. Bez toho ale nemůžeme společně zařídit, aby se Davidovi dařilo líp. Paní Horalová, nebude to pro Vás jednoduché, ale my teď musíme podniknout kroky k tomu, aby Vaše setkání s Davidem nebyla tak často. Místo toho společně zařídíme, abyste měla zprávy o Davidovi a jeho fotky i mezi setkáními.*“ Matka váhavě souhlasila: „*No, když myslíte, že jinak by můj Daviděk nebyl spokojenější, to já bych zas nechtěla, víte.*“

Pracovník OSPOD následně podnikl kroky k revizi pravidel asistovaného kontaktu s matkou. Byla podepsána nová dohoda o kontaktu s frekvencí 1x za 3 měsíce na 45 minut. Současně bylo v dohodě uvedeno, že zhodnocení proběhne ve stejném složení účastníků po 3 kontaktech. Bylo nastaveno pravidelné zasílání fotografií a informací o Davidovi matce mezi jednotlivými kontakty 1x za měsíc. Pracovník OSPOD také trval na tom, aby doprovázející pracovník uskutečnil další individuální konzultace s matkou a podpořil ji v porozumění nastalé situaci a potřebám Davida.

METODICKÝ KOMENTÁŘ

- Z příběhu je jasně zřejmý nevhodný a vhodný postup pracovníka OSPOD k nastavení pravidel asistovaného kontaktu Davida s matkou.
- Druhý pracovník OSPOD správně **přizval na případovou konferenci i matku**. Chápe, že plánovat s rodičem a přizvat ho ke spolupráci je stěžejním momentem pro budoucí fungující kontakt. **Matka je partner**. A to i přes svůj mentální handicap. Druhý pracovník OSPOD ví, že **soucit s matkou nemůže být hlavním kritériem, které nakonec bude určovat frekvenci a pravidla kontaktu**.
- Druhý pracovník OSPOD ve svém přístupu také ukazuje, jaké otázky je potřeba klást pěstounům a co všechno je důležité si zjistit a zmapovat. Ukazuje, jaký **odborný teoretický rámec** je základem pro to, aby se pracovník dokázal zorientovat v projevech dítěte. Z jeho přístupu je zřejmé i to, že je zásadní tyto projevy dávat do souvislosti s probíhajícím kontaktem a **nebát se zareagovat a probíhající kontakt měnit či v jiném případě zastavovat**, pokud se dítěti v pěstounské péči prokazatelně nedaří dobře.
- Po svěřeni Davida do pěstounské péče se neřešila otázka vymezení doby, ve které by neprobíhal žádný kontakt Davida s matkou. Po svěřeni dítěte do náhradní rodiny je nutné rozhodnout o nastavení takového období, aby se dítě mohlo v nově rodině s pěstouny dobře usadit. Pracovníci při rozhodování o délce takového období individuálně zvažují situaci dítěte svěřeného do dlouhodobé pěstounské péče, přičemž berou do úvahy zejména **věk dítěte a dosavadní frekvenci a formu kontaktu** s rodičem. U dětí, které už povídají (cca kolem 3 let), vždy zjišťujeme jejich přání na kontakt s rodičem a dál s touto informací pracujeme. **Ne proto, abychom krátili toto období**. Ale potřebujeme v dítěti vzbudit důvěru, že nás jeho názor zajímá, stejně tak jeho pocity – obavy, smutek a nejistota, jak to bude dál. Potřebujeme dát dítěti najevo, že je „zapojené“ a **má vliv na to, co se s ním děje**, tím, že se k tomu vyjádří, i když mu nemůžeme vždy vyhovět. Podoba dosavadního průběhu kontaktu je důležitá pro to, abychom mohli dítěti **navrhnout alternativu k osobnímu kontaktu**. Pracovník může říct např.:

„Chápu, že by sis přál vidět mámu častěji a bojíš se, jak to bude s tebou a s mámou dál, když se teď stěhuješ k tetě a strejdovi. Já ti teď něco povím. Já mám plán. A potřebuju tvoji pomoc a spolupráci. Věřím, že to zvládneme. Nějakou dobu se teď s mámou neuvidíš. Tvůj úkol bude se co nejvíc zabydlet u tety a strejdy, poznat jejich dům, najít si u nich svoje oblíbená místa, naučit tetu a strejdu hrát tvé oblíbené hry, koukat společně na tvé oblíbené pohádky... Když budeš chtít, můžeš mámě namalovat obrázek a já jí ho předám. Mámin úkol bude zase namalovat obrázek pro tebe. Co myslíš, šlo by to?“ Dítě musí začít zažívat pěstouny jako své lidi. A to v tomto případě znamená dopřát **dítěti dostatečně dlouhý „startovací čas“** k tomu, aby se s nimi mohlo vztahově sblížit. O délce tohoto období rozhodujeme na základě **průběžného vyhodnocování** konkrétních vztahových projevů dítěte k pěstounům.

ZÁVĚR

Matka s mentálním handicapem a malé dítě jsou si s trochou nadsázky vlastně nějak podobní. Hlavně v tom, že na ně při plánování jejich vzájemného kontaktu často zapomínáme. Přitom matka musí být partner, musí být přítomná při jednáních a musí nás zajímat její názor. Stejně tak dítě je partner a zajímá nás jeho přání, ať zní jakkoli. A mějme na mysli také „startovací čas“. Je to vlastně taková rovnice, kdy jedna a jedna a jedna budou víc než tři. Když totiž nezapomeneme na nic, dokážeme laskavě a zároveň direktivně, nsvázaní soucitem k matce a zcela v souladu s tím, že teď neplníme přání dítěte, rozhodnout pouze a jenom v jeho nejlepší prospěch. Když ale v té rovnici na něco zapomeneme, výsledkem bude nefungující kontakt a dítě, kterému se pořád nějak nebude dařit dobře.

EMA

6 let

PŘEDSTAVENÍ PŘÍBĚHU

Emu žila 1,5 roku s matkou, poté byla pro zanedbávání péče odebrána a umístěna v dětském domově. Otec se o Emu nikdy nezajímal. Matka Emu navštěvovala cca 1x do měsíce. Bohužel nevyvíjela žádnou jinou snahu o to, aby si Emu vzala zpět do své péče (neměla práci ani vhodné bydlení, se sociálně aktivizační službou nechtěla spolupracovat). Při mapování zájmu v širší rodině se podařilo oslovit vzdálené příbuzné z matčiny strany a rodina si vzala Emu do pěstounské péče. Emě v té době byly 2 roky. V době přechodu do náhradní rodiny začala matka sdělovat, že si vezme Emu zpět k sobě. Měla práci a údajně hledala vhodnější bydlení, spolupráci se sociálně aktivizační službou opět odmítla. A ze strany OSPOD nebyla tato podmínka pro možný návrat Emy do péče matky vznesena. Pracovník OSPOD s ohledem na zájem matky doporučil zintenzivnit kontakty na 2x za měsíc pro následujících 6 měsíců. Emě kontakty neprospívaly. Byla po nich několik dní plačtivá, špatně usínala a v noci se budila. Pěstouni nevěděli, jak zvládnout její záchvaty vzteku: „*Někdy se bojíme, že si ublíží,*“ sdělovali. Navíc matka kontakty rušila a nedařilo se dosáhnout v nich pro Emu pravidelnosti a předvídatelnosti. Emu reagovala na kontakty několik měsíců stále stejně negativně. Na základě toho pracovník OSPOD doporučil změnit frekvenci setkávání na 1x za 2 měsíce po dobu půl roku. Kontakty ani poté neprobíhaly pravidelně, byly rušeny ze strany matky. Nikdo z pracovníků však další přenastavení kontaktů nevyvolal.

Od umístění Emy řešili pěstouni potíže s jejím růstem. Emu musela zahájit hormonální léčbu. Zároveň lékař doporučil přerušit kontakty s matkou, reakce Emy na ně vyhodnotil jako stresové a komplikující zahájenou léčbu. To byly Emě 4 roky. Pracovník OSPOD

a doprovázející pracovník vzali doporučení lékaře jako podnět pro přehodnocení probíhajících kontaktů a rozhodli se kontakty na nějakou dobu přerušit. Pracovník OSPOD o tom mluvil s matkou a ta toto rozhodnutí respektovala: „*Když to Emě pomůže, jak říkáte, musím se smířit s tím, že Emu nějakou dobu neuvidím.*“ Na jak dlouhou dobu to bude, pracovník OSPOD nesdělil. Sám to nevěděl a matka se na to neptala. Emě pracovník OSPOD sdělil, že kontakty s matkou nebudou nějaký čas probíhat kvůli Eminým zdravotním potížím. Ema to bez dalších otázek přijala. Matka dostávala o Emě v mezidobí průběžně informace od doprovázejícího pracovníka v písemné podobě včetně fotografií. Ema o matce nedostávala žádné informace, nikdo z pracovníků ani aktivně nezjišťoval, kde matka aktuálně žije a jak se jí daří.

Doprovázející pracovník při povídání s Emou postupně zjišťoval, že Ema nemá jasno v tom, kde a komu se narodila a kde žila předtím, než byla svěřena do pěstounské rodiny. Ema měla za to, že se narodila v dětském domově. Pěstouni byli nakloněni průběžné práci na životním příběhu ve spolupráci s doprovázejícím pracovníkem. Emě bylo 5 let, když si s ní doprovázející pracovník začal povídat o tom, jaké to bylo, když byla malá. Ema poté dokázala vyprávět, kde a komu se narodila a kde a s kým žila. Ema ale stále nerozuměla tomu, proč ona ani jiné děti nemůžou žít u své mámy. „*Máma neměla domeček a neuměla se starat o miminko,*“ pamatovala si Ema to, co jí máma kdysi řekla. Pěstouni popisovali, že prací na životním příběhu se postupně zlepšil jejich vzájemný vztah. Zvýšil se také Emin zájem o společně trávený čas s pěstouny a její motivace pro běžné dětské aktivity. Ustalo braní a schovávání jídla. Zlepšil se jí spánek. Doprovázející pracovník po dohodě s pěstouny pokračoval v práci na příběhu. Zaměřil se na mapování toho, jaké představy má nyní Ema o matce. Co si o ní myslí, co o ní ví, o čem v souvislosti s matkou přemýšlí, co si přeje, zda se něčeho obává. Ema sdělila, že jí mrzí, že mámu nevidá a že o ní nic neví. Kontakt v tu dobu neprobíhal více než rok (Emě bylo v té době 6 let). „*Chtěla bych se s mámou vidět v cukrárně, koupí mi dortík,*“ sdělila Ema. Pěstouni souhlasili s naplánováním setkání Emy s matkou.

CO SE STALO DÁL

Doprovázející pracovník telefonicky oslovil matku. Matka se setkáním souhlasila. Zároveň bylo zjištěno, že se matce v mezidobí narodila dcera. Doprovázející pracovník a pracovník OSPOD domluvili

společné osobní setkání k přípravě kontaktu a nastavení jeho pravidel. Současně uvažují o kontaktu jako o jednorázovém ve smyslu vyhovět přání Emy bez dalšího konkrétního plánování pravidelných setkání. Také se domlouvají, kdo bude na kontaktu a že je třeba, aby na první setkání s Emou přišla matka bez druhé dcery.

Osobní schůzka s matkou byla domluvena za týden. Měl se stanovit termín kontaktu a domluvit konkrétní pravidla.

METODICKÝ KOMENTÁŘ

- Při přerušení kontaktů zapomněl doprovázející pracovník **dát Emě možnost se rozhodnout, zda chce dostávat informace o matce**. Ema neměla možnost vyjádřit k tomu svoji představu a přání. Doprovázející pracovník by v takové situaci měl s dítětem více mluvit také o tom, co to znamená, že se teď s matkou nebude vidat, a ověřit si, zda za to dítě nepřebírá zodpovědnost a necítí se vinné.
- Ema vyjádřila při **jednom** povídání s doprovázejícím pracovníkem zájem vidět se s matkou a lítost, že o ní nemá informace. Je to výsledek velmi dobré aktivní a intenzivní práce, Ema má důvěru a nebojí se s takovým přáním svěřit. Doprovázející pracovník více nempoval motivaci Emy vidět mámu a konkrétní důvody, proč ji chce vidět a co od setkání očekává. Přesto doprovázející pracovník a OSPOD už mají jasno o formě kontaktu.
- V době, kdy Ema ještě netuší, že má sestru, pracovníci už ví, že na prvním setkání sestra nebude.
- **Když dítě vyjádří zájem rodiče vidět, můžeme snadno podlehnout tendenci domluvit kontakt co nejdříve.** Proces plánování kontaktu může najednou připomínat závod Formule 1. Pospícháme v zájmu dítěte a v zájmu rodiče. Ale snadno zapomínáme na zásadní zastavení. I v tak rychlém závodě, jako je Formule 1, zastaví závodník v boxu až třikrát.
- Zůstaneme-li u přirovnání k závodnímu formuli, v případě Emy se zapomnělo zjistit, zda doprovázející pracovník a pracovník OSPOD vyhodnocují trať jako bezpečnou a zda závod vůbec může odstartovat. Tedy že se ještě před osobním jednáním s matkou zapomnělo na vyhodnocení aktuálního zdravotního

stavu Emy. A to nejlépe na **případové konferenci** za účasti pracovníka OSPOD, doprovázejícího pracovníka a pěstounů. A ideálně také za účasti lékaře, který doporučoval přerušit kontakty s matkou. Předpokládejme, že výstup z případovky dá zelenou znovuoobnovení kontaktu Emy s matkou.

- Prvním zastavením by potom mělo být setkání s matkou, **nikoli ještě za účelem plánování termínu kontaktu**. Zjišťujeme zájem matky vidět Emu. Zjišťujeme, co je u matky nového. Seznamujeme matku s tím, že Ema bude potřebovat prostor pro zpracování nové události – narození sestry.
- Druhým zastavením by mělo být **povídání s Emou o jejích konkrétních představách k setkání s matkou**: *„Přemýšlela jsem o tom, co jsi minule říkala. Přejde mi to moc důležitý a cením si toho, že jsi mi o tom řekla. Pojdme se o tom pobavit. Jak by sis to setkání s mámou vlastně představovala? Je něco, co by ses od mámy chtěla dozvědět?“* Doprovázející pracovník detailně zjišťuje důvody, proč chce Ema matku vidět. Chce dortík, nebo nějaké informace? A jaké informace? Co by chtěla s matkou dělat, co by s ní ráda zažila. Jak vlastně Ema rozumí tomu, že nežije s matkou. Nezbytné je také začít pracovat s tématem sestry: *„Emo, myslím, že by se nám hodilo zjistit, kde máma byla poslední rok, kdy jste se neviděly, co se u ní změnilo. Zajímalo by tě to?“*
- Třetím zastavením je další setkání s matkou, kdy ji připravujeme nejenom na formu a průběh kontaktu, ale zejména na to, na co se chce Ema ptát.
- Poslední zastávkou je další povídání s Emou, např.: *„Mluvila jsem s tvou mámou, zjistila jsem, co se u ní stalo od té doby, co jste se neviděly. Přestěhovala se na vesnici, není to daleko od tebe. Narodilo se jí miminko, jmenuje se Marie.“* Zásadní je sdělovat fakta, a to ve formě krátké jasné informace, bez emočního podtextu, počkat na reakci a emoci Emy. Dát prostor pro zpracování tématu sourozence a pro otázky: *„Emo, musí to být pro tebe překvapení a možná není snadné o tom teď přemýšlet, ale napadá mě, že by ses na to mohla zeptat přímo mámy. Co kdybychom o těch otázkách přemýšleli – můžeme je napsat na papír.“* Doprovázející pracovník povzbuzuje Emu k formulaci otázek, např. *Jak je možné, že je miminko s mámou, a ona ne? Jak to, že teď se o miminko umí postarat, a předtím*

neuměla? Jak to bylo, když se narodila Ema, proč taky nemohla zůstat s mámou? Je důležité také **zjišťovat, kdo všechno by na kontaktu podle Emy měl být**. Lze předpokládat, že matka nedokáže zajistit Emě dostatečnou pozornost, bude-li přítomna sestra, a také doporučení ze strany pracovníka OSPOD a doprovázejícího pracovníka je udělat kontakt bez miminka. Přesto **je zásadní se ptát i Emy**. Nesdělit jí rovnou, jak to bude.

ZÁVĚR

Plánování kontaktu může někdy skutečně připomínat závod Formule 1. Fanoušci potvrdí, že ani F1 není jen o rychlých vozech a špičkové technologii. Fascinující jsou právě i zastávky v boxech. Mechanici vymění všechna čtyři kola i za méně než 2 sekundy. Vzpomeňme si na to kdykoli, když plánujeme kontakt. A také v případech, kdy se může zdát, že není žádný čas na přípravu.

Spolupráce mechaniků je při závodě zásadní. Stejně tak je zásadní spolupráce pracovníka OSPOD a doprovázejícího pracovníka, která musí vždy nutně vést k podpoře všech – pěstounů, dítěte i rodiče.

PETR

11 let

PŘEDSTAVENÍ PŘÍBĚHU

Petr vyrůstal do 5 let se svou matkou, otce nikdy nepoznal. Péči o něj ale bohužel matka nezvládala a po opakovaných dobrovolných pobytech ve ZDVOP byl Petr pro zanedbání péče od matky odebrán a umístěn v dětském domově. V 9 letech se pro něj našla náhradní rodina a od té doby je Petr u pěstounů. V dětském domově matka Petra navštěvovala asi dvakrát za rok, se svěřením Petra k pěstounům nesouhlasila. Asi rok a půl pak žila v zahraničí u přítele. Kontakt s Petrem tedy neprobíhal, i když by o to Petr stál, na matku často myslel a chtěl jí volat, nebylo však možné ji sehnat. V posledním roce, to už bylo Petrovi 11 let, došlo k navázání kontaktu a proběhla tři asistovaná setkání. Na tom posledním matka Petrovi pošeptala, že by u ní mohl někdy být i na víkend. Od té doby se Petr stále pěstounů ptá, kdy už to bude.

Petr si na život v pěstounské rodině zvyká pomalu, není moc sdílný, pro pěstouny je těžké najít k němu cestu. Petr si plní všechny své domácí povinnosti, ve škole prospívá dobře, chodí na fotbal a do skauta. Nemá ale moc kamarádů, hodně času tráví sám u počítače, hraje hry nebo si čte o vesmíru. Doprovázející pracovníci jednou řekli, že pěstouni jsou na něj hodní, ale že neví, jestli neměl radši zůstat v děčáku, protože „*tam by mě máma určitě navštěvovala víc*“.

CO SE STALO DÁL

Doprovázející pracovník se hned po posledním asistovaném setkání od pěstounů dozvěděl, co matka Petrovi tajně nabízela. Při rozhovoru vyplynulo, že pěstouni přemýšlí o tom, zda by tedy Petrovi víkend u matky nepomohl. „*Pořád na ni myslí, pořád o ní mluví, my mu přece nechceme v ničem bránit, bude se na nás zlobit, když mu to zakážeme...*“

Doprovázející pracovník požádal o schůzku pracovníka OSPOD, na které se shodli na svolání případové konference; do jejího konání by žádný další kontakt neměl proběhnout. Cílem případové konference mělo být ujasnění smyslu kontaktů matky s Petrem, pojmenování aktuálních potřeb Petra ve vztahu k pěstounům a k matce, nastavení formy a frekvence dalších kontaktů. Ještě před setkáním měl doprovázející pracovník za úkol sejít se s Petrem a povídat si o tom, jak se nyní má, co by si přál. Zjistit, jaké myšlenky a pocity má, když myslí na svou mámu, jak se cítí s pěstouny atd. Pracovník OSPOD rozhodl, že účast Petra na případové konferenci nyní není vhodná vzhledem k tomu, že by zřejmě zažil otevřený či skrytý konflikt mezi matkou a pěstouny. Nejprve je třeba pokusit se sladit představy dospělých, aby je poté Petr zažil, pokud možno, jako spolupracující a nedostal se do konfliktu loajality. Právě takové riziko zachytil také Formulář na vyhodnocení rizik, který pracovník OSPOD v rámci přípravy na případovou konferenci použil.

Na případové konferenci matka hned v úvodu odmítla možnost, že by si chtěla Petra vzít zpět do péče. *„No teď ne, teď to nejde. Chci ho ale občas na víkendy, když budu mít peníze. Půjdem třeba do zoo. Můj přítel si nepřeje, aby u nás Péťa byl, víte. Ale když bude v práci na noční, tak to půjde. Jednou si ho vezmu, to je jasný, ale teď ne.“* Pěstounka hned rozzlobeně reagovala, že to je přesně ta nejistota, která Péťu ničí: *„Vy mu akorát pletete hlavu, on si myslí, že si ho vezmete, a přitom mu to slíbit nemůžeme, víte, jak je to pro něj těžké?“* Matka Petra se našťavaně ohradila: *„Tak jste si ho neměli z toho Klokánku brát, mohla jsem chodit tam a bylo by to, určitě by ho bez problémů pouštěli i na víkendy, ne jako vy...“* Atmosféra byla napjatá, což byl právě důvod, proč se Petr neměl v této fázi domlouvání a vyjednávání případovky účastnit. Pracovník OSPOD si byl svým rozhodnutím nyní ještě víc jistý. Facilitátor ocenil pěstounku a matku, že se nebojí říct, jak to obě vidí, a že nyní je třeba hledat dobré řešení pro Petra. Pracovník OSPOD se obrátil k matce a znovu jí vysvětlil, jak moc je pro Petra důležité vyrůstat v rodině, a ne v ústavu, jako je Klokánek. *„Víte, v ústavu Péťa neměl takovou pozornost, jakou potřeboval. Tety tam nemají na děti tolik času, nepoznají tak snadno, když Péťu něco trápí, nemůžou zařídit, aby nebyl sám, když je mu smutno nebo když se hodně zlobí. Vy jste se o něj starala tak nejlépe, jak jste uměla, ale bohužel to pro tak malé dítě nestačilo. A dávat ho do Klokánku a zase si ho brát mu hodně škodilo. Proto byl svěřen k pěstounům, kteří se o něj starají, jak nejlépe dovedou. A věřte, že to někdy není lehké. Vy vždycky pro něj budete mamka,*

keré se narodil, ale teď má ještě jednu mamku, která se stará a je s ním každý den. Když budete táhnout za jeden provaz, bude se mít i Péťa lépe.“ Matka se trochu ušklíbla, tohle už slyšela stokrát... Doprovázející pracovník se přihlásil o slovo a doplnil informace, které zjistil při povídání s Petrem. *„Petr je teď ve velké nejistotě, co tedy bude. Bojí se, že zase mamka najednou zmizí, taky že se na něj mamka s tatškou, myslím pěstouny, budou zlobit, když na mamku myslí. Povídal mi o tom, jak u Vás, slečno Kučerová, bude spát, že prý pro něj máte pokojíček, nový počítač i telefon a brzy se k Vám prý bude stěhovat, což ale není pravda, vidíte? Má ale také veliký strach, že by Vás, Martine a Kláro, už neviděl. Víte, on má rád Vás všechny. Jenže teď prožívá hodně nejistoty a strachu, jak to tedy s ním bude, u koho vlastně bude. Bojí se, aby nemusel zase do Klokánku.“* Nastalo ticho, matka i pěstouni přemýšleli o tom, co pracovníci říkali. Ve vzduchu už nebylo tolik vzteku jako před chvílí, vystřídala ho bezradnost, jak to tedy pro Petra zařídit, aby se měl lépe. Facilitátor připomněl, že výstupem setkání má být dohoda o dalším kontaktu Petra s matkou, a požádal všechny účastníky, aby se nyní vyjádřili k tomu, jak by si kontakt představovali. Vyzval je, aby zohlednili to, co právě slyšeli od doprovázejícího pracovníka o prožívání a potřebách Petra. Matka Petra navzdory tomu trvala na tom, že chce, aby u ní syn jednou za měsíc trávil víkend. Pěstouni si vůbec nebyli jisti tím, jak často by měl Petr s mamkou být, věděli ale, že ji vídat potřebuje. Přáli by si, aby u setkání byl nějaký pracovník. Pracovník OSPOD obecně popsal, v jaké situaci obvykle děti umístěné v náhradce chodí na víkendy k rodičům, a poté se obrátil na matku: *„Slečno Kučerová, Vy sama jste na začátku setkání říkala, že nyní neplánujete vzít si Petra k sobě a dávat žádost o svěřeni k soudu. Jeho budoucnost je tedy spojená s pěstouny, a je proto nyní nejdůležitější podpořit jejich společný vztah a Petrovo místo v pěstounské rodině. Pokud by k Vám Petr chodil na víkendy, jak navrhujete, bude pro něj moc těžké pochopit, proč je to jen takto napůl, proč prostě nemůže bydlet u Vás. Bohužel se Vám navíc nedaří dodržet pravidla, na kterých jsme se domlouvali – že nebudete Petrovi slibovat věci, které jsou nespílnitelné či nereálné, jeho to hodně mate a znejišťuje. Už jsme si o tom spolu několikrát povídali.“* Matka mlčela a pracovník OSPOD vyzval doprovázejícího pracovníka, aby shrnul, v jaké podobě probíhaly kontakty doposud, co se dařilo a co se nedařilo. Bylo důležité, aby to všichni slyšeli a uvědomili si na tom, že smyslem kontaktů není návrat Petra k matce, ale ujištění Petra, že mamku nemusí ztratit, že může zůstat součástí jeho života. Pracovník OSPOD poté pokračoval v návrhu, co je nyní třeba udělat: *„Petr od Vás,*

slečno Kučerová, potřebuje slyšet pravdu – že se o něj nemůžete starat a že jste moc ráda, že je u Nováků spokojený. Potřeboval by možná slyšet i to, že Vás mrzí, co se tehdy stalo, že jste ho dávala do Klokánku a on tam byl sám. Pomohlo by mu to proto, aby nehledal vinu u sebe. Víte, on se na Vás možná naštve, protože jste mu něco slibovala, a teď to nesplníte. Ale je důležité, aby Petr dostával pravdivé informace a nežil ve svých nereálných představách.“ Facilitátor vnímal, že pracovníci už mluví dlouho, vyzval proto znovu matku a pěstouny, aby řekli svůj pohled. Matka Petra byla zaražená, říkala, že si neumí představit, že by tohle Petrovi dokázala říct. Pěstounka si všimla, jak těžce se matce najednou mluví, a snažila se ji podpořit: „Já se Vám nedivím, ale myslím si, že Péťa na něco takového čeká, že se mu uleví, když to od Vás uslyší. My mu to sice s manželem vysvětlujeme, ale Vy jste jeho pravá máma, potřebuje to slyšet od Vás.“

METODICKÝ KOMENTÁŘ

- Je více než zřejmé, kam příběh směřuje. **Přespávání Petra u matky v této situaci není možné.** Kontakty s přespáváním přicházejí v úvahu u dětí, u kterých se aktuálně pracuje na jejich návratu zpět domů k rodičům. Dá se o nich uvažovat také v případech, kdy je dítě dobře ukotvené v pěstounské rodině, rozumí, proč nevyrůstá s rodičem, a podařilo se udržet s rodičem takový vztah, že kontakt včetně přespání vyhovuje všem – dítěti, rodiči i pěstounům.
- S Petrem je třeba **pracovat na přijetí a pochopení toho, proč vlastně nemůže vyrůst s mámou.** K tomu bude potřebovat hodně podpory a trpělivosti od pěstounů a je na místě doporučit pěstounům docházet společně s Petrem na **terapii zaměřenou na posílení vztahů v rodině.**
- Také matka bude potřebovat pomoci v tom, **jak s Petrem o minulosti** i o jejích současných možnostech mluvit. S tím by jí mohl pomoci terapeut Petra nebo doprovázející pracovník, který kontakty doposud asistoval.
- Budou-li **splněné** tyto **podmínky**, tedy že Petr má od matky reálné informace a dostává se mu podpory v rámci vztahové terapie, je možné uvažovat o **asistovaném kontaktu.** Vzhledem k jeho aktuálnímu zmatku a nejistotě by však kontakt

neměl být častější než cca 1x za 3–4 měsíce na max. 1–1,5 hodinu. Potřebujeme u Petra posílit jistotu, že **jeho místo je v pěstounské rodině**, že se nikam stěhovat nebude. Častější kontakt by ho v tom mohl mást.

ZÁVĚR

Zájem rodiče o to, aby u něj dítě občas přespalo, je srozumitelný. Bylo by to bez dozoru pěstounů či pracovníků, ve známém prostoru rodiče a celé by to konečně bylo méně formální. Naší povinností ale stále je dívat se na to z pohledu dítěte a jeho zájmu. Tedy ani přání dítěte nemusí být nutně jazýčkem na vahách při rozhodování. Smysluplnost takového kontaktu, potenciální přínos pro dítě a případný vliv na stabilitu dítěte – to jsou kritéria, která musíme zohlednit především.

TEREZA

6 let

PŘEDSTAVENÍ PŘÍBĚHU

Rodiče Terezy měli vždy komplikovaný vztah. Táta bral drogy a mámu bil. Většinou před Terezou. A když i Tereza zkusila bouchnout mámu, nikdy ji nezastavil. Dokonce to bral tak, že jsou v tom spolu s Terezou velcí parťáci. Máma byla sama v dětství zanedbávána. Projevovat emoce a vyjadřovat vůči Tereze láskyplný kontakt matka neuměla. Co sama nedostala, nemohla dávat. Měla Terezu ráda, byla s ní každý den, ale nedokázala se o ni nikdy dobře starat. Nedávala jí pravidelně najíst, nedokázala ji dostatečně obléknout. Tereza šla několikrát ven v tričku a v teplákách, když mrzlo, a žebrala jídlo po vesnici. Doma býval většinou i velký nepořádek a zakouřený vzduch. Otec chodíval na náhodné melouchy, aby měla rodina z čeho žít. Stálou práci nikdy neměl. Rodinu podporovala teta, tátova sestra. Tereza tetu pravidelně vídala. Každý týden k nim totiž chodila na návštěvu, kupovala jim jídlo a půjčovala jim peníze. Brala Terezu na procházky, hrála si s ní. Tereza tetu nadšeně vítala. Když byly Tereze 2 roky, odvezli ji rodiče do Klokánku. Nenavštívili ji ani jednou. Chodila za ní teta. Tereza byla v Klokánku půl roku, poté byla svěřena tetě do pěstounské péče. Bylo jí 2,5 roku. Teta vychovávala adoptovaného čtrnáctiletého syna Tomáše a v pěstounské péči měla devítiletou Denisu. Byla několik let rozvedená.

CO SE STALO DÁL

Po svěřeni Terezy do pěstounské péče žádali rodiče o kontakt. Na případové konferenci byl nastaven neasistovaný dvouhodinový kontakt 1x za 14 dní v bydlišti rodičů nebo v domácnosti pěstounky (dle jejich domluvy). Pěstounka sdělovala doprovázejícímu pracovníkovi, že kontakty probíhají celkem dobře. Na to, jak reaguje před a po kontaktech

Tereza, odpovídala: „*To víte, prožila si svý, mívá záseky, kdy s ní nesvedu nic, ale nějak to zvládáme.*“ Doprovázející pracovník se snažil hravou formou zjišťovat, jak to má Tereza. Ukazovalo se, že má blíže k tátovi. Měla vždy k dispozici 3 figurky, které představovaly mámu, tátu a Terezu. Na otázky, kdo si s Terezou hraje, kdo Tereze dává svačinu, komu chce dát Tereza pusu atp. vždy zvedla nad hlavu tátu a následně ukazovala, jak to vypadá, když si táta s Terezou hraje, když ji krmí, když mu Tereza dává pusu apod. Když začal doprovázející pracovník mluvit o mámě, Tereza občas řekla „fuj“. Nic jiného o mámě nikdy neřekla.

Uběhlo půl roku. Tereze byly 3 roky. Pěstounka se svěřila doprovázejícímu pracovníkovi s tím, že setkání rodičů s Terezou neprobíhá tak bez problémově, jak tvrdila. „*Už toho mám dost. Brácha sem někdy přijde zfetovanej, ale aspoň se snaží s Terezou mluvit a pohrát si s ní. Máma jen sedí na gauči a kouří jednu cigaretu za druhou. Tereza k ní vůbec nejde. Oba říkají Tereze, že jsem jim ji ukradla. Tereza bývá po jejich návštěvě nezvladatelná. Hází po mně hračky nebo talíř s jídlem, často opakuje po rodičích ,kradeš děti’.*“ Pěstounka také přiznala, že otce pouštěla za Terezou častěji než 1x za 14 dní. Kontakty byly zastaveny a pracovník OSPOD svolal případovou konferenci. Týden před jejím konáním nečekaně zemřel Terezin táta (předávkoval se pervitinem). Výstupem případového setkání bylo nastavení pravidel pro kontakty Terezy s matkou – asistované, 1x za měsíc za účasti pěstounky, v prostorách doprovázející organizace. Ke zhodnocení nastavených pravidel bude svolána případová konference po půl roce, tj. po šesti kontaktech. Na setkání bylo také domluveno, že pěstounka bude Terezu přivádět 1x týdně na terapii hrou, aby měla prostor pro zpracování smrti otce a traumat způsobených nevhodnou péčí obou rodičů.

Tereza pokaždé odmítala odcházet s pěstounkou z domu, když věděla, že jede za matkou. Vztekala se, válela se po zemi, mlátila do pěstounky a křičela „*Nechci!*“. Samotnou cestu pak podle pěstounky zvládly už v klidu. Při kontaktech Tereza odmítala s mámou téměř cokoli dělat, většinou si hrála sama. Na prvních dvou setkáních dělala na mámu vzteklého psa, vrčela a pobíhala po čtyřech. Matka měla snahu dostat všemu, co jí doporučoval doprovázející pracovník. Nabízela Tereze společné aktivity. Dokázala jí dát čas, když začala Tereza pobíhat, vrčela, nebo na ní křičela „*Fuj!*“, „*Jdi pryč!*“, „*Chci tátu!*“. Párkrát se jí vždy podařilo Terezu zaujmout, přišla k ní a chvíli si pohrála nebo se koukala s matkou do knížky. Byly to ale jen krátké momenty. Další činnost matka

nabízela, až když nebyla Tereza v afektu. Při loučení nabízela Tereze pusu na rozloučenou, Tereza odmítala a matka říkala „*Tak si ji nech!*“, i když s doprovázejícím pracovníkem probírali, že je to nevhodné. Matka navzdory tomu, že ji Tereza takto odmítala, trvala na častějším kontaktu bez asistence. Chodila často na OSPOD, žádala o Terezu i na víkendy. O svěřeni Terezy zpět do péče ale nikdy neuvažovala. Pracovníkům opakovaně sdělovala: „*Je přece jasný, že se ke mně nemá, když jsou tam další lidi, se prostě stydí. A ještě nás nutíte chodit do kanceláře, to není přirozený.*“ Příprava na kontakty a hodnocení neprobíhaly pravidelně ani s matkou, ani s pěstounkou a Terezou. Doprovázející pracovník se s matkou setkal osobně jen poprvé, potom vždy jen těsně před kontaktem. S pěstounkou obvykle mluvil pouze telefonicky den předem. Terezu o kontaktu informovala pěstounka. Konkrétní příprava Terezy na to, jak bude setkání vypadat, neprobíhala. Také hodnocení probíhala pouze telefonicky.

Pěstounka třikrát během půl roku zrušila naplánovaný termín kontaktu, buď kvůli své nemoci, nebo nemoci Terezy. Vždy na poslední chvíli, den předem, přesto, že již např. 4 dny pobírala antibiotika. Kontakt pak proběhl v nejbližším možném termínu. Při setkání bývala pěstounka nesvá, kroutila hlavou, občas mívala v očích slzy. Když Tereza odmítala matku, tiše to komentovala slovy tak, že to slyšel pouze doprovázející pracovník: „*Vidíte, to jsem Vám přesně říkala.*“ Při přípravě byla pěstounka vedena k tomu, aby se podobným způsobem během setkání nevyjadřovala. „*Nemůžu si prostě pomoci, s matkou Terezy jsme nikdy moc nevycházely,*“ říkala a během kontaktů takové věty sice tiše, ale stále zaznívaly. Při hodnocení kontaktu a při běžných konzultacích doprovázející pracovník řešil s pěstounkou její vztah k matce Terezy. Opakovaně popírala, že by se o matce před Terezou vyjadřovala negativně. Ke konci nastaveného půlročního období na jedné z konzultací se pěstounka velmi emotivně rozčilovala nad tím, že kontakty nemají cenu, že Terezu akorát stresují a nikam se to neposouvá: „*Já pořád nemůžu pochopit, proč se musí Tereza vidat s někým, kdo jí zkažil dětství.*“ Pak začala plakat a řekla: „*Víte, brácha dělal špatný věci, ale máma je špína, zničila Terezu tím, jak se o ni nikdy nestarala. Když s ní musím být v jedné místnosti, pořád na to musím myslet, mám chuť jí vrazit facku za to, jak se tam tváří, jako by se nic nestalo.*“ Pěstounka ale dále trvala na tom, že o mámě před Terezou nemluví špatně. Ukázalo se, že o ní vlastně nemluví skoro vůbec. Tereza se na ni neptá. Pouze pár dní před kontaktem jí pěstounka řekne, že bude setkání s mámou.

Tereza řekne: „*Nepůjdu!*“, pěstounka odpoví: „*Musíš tam jít, máma tě chce vidět.*“ Pěstounka nepopírá, že z tónu jejího hlasu může Tereza vnímat zášť a nenávisť vůči matce.

Dle domluvy se po půl roce konala případová konference ke zhodnocení kontaktů. Podle plánu proběhlo šest setkání. Tereze bylo v té době 3,5 roku. Před případovkou se setkal pracovník OSPOD a doprovázející pracovník, aby sdíleli, jak vnímají situaci Terezy, a aby se sjednotili v dalším postupu. „*Nestíhám dělat v pozdních odpoledních hodinách přípravu na kontakt a hodnocení a jindy to nejde kvůli zaměstnání matky, aspoň to tak říká. S pěstounkou často mluvíme při konzultacích o tom, co je smyslem kontaktu Terezy s matkou, mluvíme o potřebě kvalitní přípravy, ale neposunuli jsme se. Pěstounka říká: ‚Jestli chcete Terezu připravovat Vy, přijďte, ale dřív než v pět nemůžeme, musím se starat o všechny svoje děti, vyzvedávám z družiny, chodíme na kroužky a děláme úkoly.‘ A takhle pozdě zase nemůžu já kvůli svému dítěti. Víím, že je to špatně,*“ sděloval doprovázející pracovník. „*Zároveň mám dojem, že je kontakt nastavený příliš často. Ale neumím si představit, že matce říkáme, že budou kontakty méně časté, v tu chvíli tam bude naštvaná matka a naštvaná pěstounka, která nechce být s matkou v jedné místnosti,*“ dodal doprovázející pracovník. Pracovník OSPOD zase sděluje, že matka chodí na OSPOD skoro každých 14 dní, trvá na tom, aby byly kontakty zase neasistované. „*Když se pokouším matce vysvětlit, že pro Terezu není taková forma kontaktu nyní vhodná, nenechá mě domluvit, začne mluvit o svých právech, říká, že si podá žádost k soudu. Snažím se to pak nezhoršovat, s vysvětlováním přestanu a situace se zklidní. Loučíme se v docela dobré atmosféře s tím, že o tom budu přemýšlet. Ale nechce se mi nic měnit, probíhá to celkem v klidu na rozdíl od jiných případů,*“ vysvětluje svoji pozici vůči matce pracovník OSPOD. Na případovce bylo následně rozhodnuto o tom, že kontakty nadále zůstanou ve stejné podobě jako dosud, tedy 1x za měsíc, asistované. Pěstounce bylo doporučeno, aby objednala Terezu na psychiatrické vyšetření kvůli popisovaným projevům chování. Matce bylo doporučeno, aby na Terezu netlačila. Pracovník OSPOD dále pěstounce a matce doporučil, aby se vyhýbaly negativním narážkám o sobě navzájem před Terezou.

METODICKÝ KOMENTÁŘ

Příběh se jeví v mnoha momentech jako pavoučí síť, do které se postupně všichni svým způsobem zamotali.

- Pro pracovníky náhradní rodinné péče je užitečné mít na paměti úskalí příbuzenské péče. Jedním z nich je, že **příbuzní jsou často chyceni v síti rodinných vazeb** a nepřiznávají, že kontakty dítěte s rodičem neprobíhají dobře. Mohou se stydět, že to jako rodina nezvládají, což je těžké přiznat. Bohužel příbuzný pěstoun se často rozhoduje pro ochranu svého dospělého syna, dcery, bratra... a zamlčuje, že kontakty neprobíhají ku prospěchu dítěte. Musíme s tím vždy počítat a o to více se soustředit na dítě. Vědomě s ním vytvářet důvěryhodný vztah – realizovat s ním pravidelné individuální konzultace, ideálně využívat hravé techniky, pracovní listy, u starších dětí jsou vhodné např. karty s obrázky atp. Jde nám o navození atmosféry přijetí, hravosti, zvědavosti a zájmu, abychom se dokázali včas dozvědět, jak dítě kontakty prožívá, co mu vyhovuje, co naopak potřebuje jinak.
- Rodinné vztahy mohou v příbuzenské pěstounské péči způsobovat **další uvíznutí v síti, kterým je špatná spolupráce v roli pěstounů**. Teta v příběhu Terezy je svým negativním vztahem k matce paralyzovaná v jakékoli podpoře a pomoci vůči Tereze. Nedokáže s Terezou o matce mluvit, což do budoucna může způsobit velké potíže v jejich vzájemném vztahu (Tereza se nebude cítit tetou přijímaná, nebude jí důvěřovat.). Nedokáže Tereze poskytnout vhodnou podporu před kontakty a po nich. Kontakty tetě nedávají smysl, a tak ani přípravu nepovažuje za důležitou. Ta je při tom zcela zásadním předpokladem pro to, aby se staly kontakty s matkou pro Terezu užitečné, a ne stresující.
- Doprovázející pracovník **nerealizuje pravidelné přípravy a hodnocení**. Uvědomuje si jejich důležitost, s pěstounkou o tom tak i hovoří, ale jako by se smířil s aktuálním stavem a nepodniká žádné kroky, které by změnily podobu kontaktu, který je v dosavadním průběhu pro Terezu zcela nevyhovující. Podobně pracovník OSPOD se zamotává do sítě svým přesvědčením, že kontakt probíhá vlastně dle plánu a matka je docela v klidu, **proč tedy přilévát olej do ohně**. Nepracují pro

blaho a bezpečí Terezy, ale pro relativní klid všech ostatních – matky, pěstounky i svůj.

Náš úkol je uzel po uzlu rozplést síť tak, aby se Tereze mohlo začít dařit lépe.

- Zásadní je připomenout, **co je smyslem kontaktu** Terezy s matkou. Smyslem je udržení vztahu (z důvodu podpory identity Terezy), nikoli návrat do péče matky. Nastavovat neasistovaný kontakt v bydlišti pěstounky nebo bez účasti pěstounky 1x za 14 dní je proti tomu, aby Tereza začala vnímat pěstounku jako svého člověka. Na vytváření láskyplného vztahu, který Tereza tak nutně potřebuje začít zažívat, je téměř nulový prostor. Rovněž kontakt 1x za měsíc je příliš častý ze stejného důvodu. Frekvence kontaktu by neměla být častější než 1x za 3 měsíce.
- Je nutné **zintenzivnit spolupráci s pěstounkou**. Nejdříve vedeme pěstounku k tomu, aby **vědomě a cíleně posilovala svůj vztah s Terezou** v roli hlavní pečující osoby včetně prvních informací o tom „**kde teď jsem a proč**“. Pokud těmto věcem nedáme na začátku prioritu, nebude se dítěti v kontaktech dařit dobře. Současně potřebujeme pěstounku podpořit, aby porozuměla smyslu kontaktu a své roli v něm. Hledáme řešení pro to, aby zvládala být před kontaktem, v jeho průběhu i po něm Tereze oporou. Například se domlouváme, aby byla pěstounka při kontaktu k dispozici ve vedlejší místnosti, kam za ní Tereza může kdykoli přiběhnout, pokud vyhodnotíme, že není v jejích silách být s matkou v jedné místnosti.
- **Přípravu a hodnocení Terezy** dělá bez výjimky vždy doprovázející pracovník **při osobní konzultaci za přítomnosti pěstounky**. Pěstounku v rámci přípravy učí jednoduché podporující věty, které pěstounka používá, když se vypravují na kontakt, např.: *„Terezko, za chvíli se půjdeme oblíknout, pojedeme spolu navštívit mámu... Vzpomínáš, co říkala ta naše pracovnice, jak k nám chodí – když budeš chtít, budeš si moct s mámou pohrát, a když ne, můžeš si hrát sama, nebo za mnou můžeš přiběhnout, budu hned vedle, uslyším tě. A víš co, máma dneska přinese na svačinu brumíka, toho máš moc ráda, vid’?“*
- Zintenzivnit spolupráci je nutné také s matkou. Slovo „spolupráce“ má zásadní význam – **matka se musí stát partnerem, nikoli protihráčem nebo někým, z koho mají**

pracovníci obavu. Způsob vedení rozhovoru s matkou je něco jako „hlavní dostih“, tzn. klíčový moment. Je třeba pečlivě zvažovat, který z pracovníků bude tímto úkolem pověřen. Měl by jím být pracovník, který má víceletou zkušenost v oblasti sociálně právní ochrany dětí a náhradní rodinné péče, orientuje se v problematice kontaktu a má potřebné komunikační dovednosti – vzbuzuje důvěru a umí být laskavý a direktivní zároveň. Matka totiž potřebuje podporu v porozumění smyslu nastavovaných pravidel – asistovaný kontakt, neutrální prostředí, bez víkendových návštěv atp. K tomu je vhodné využívat techniky, kdy matku vedeme, aby se na situaci dívala očima své dcery. Pracovník se snaží matce zprostředkovat emoce a prožívání dítěte. Ptáme se následně, jak se v tom cítí, co ji k tomu napadá a co by navrhovala, aby se Tereze ulevilo. Cílem je naladit prožívání matky na prožívání Terezy.

- Zásadní je v takto náročné situaci osobní **příprava matky na každý jednotlivý kontakt.** V první fázi nám jde o to, aby se oslabil vztek Terezy na matku, aby se změnil stereotyp zažívaný tehdy doma. Pak teprve se může Tereze dařit navazovat s matkou bezpečnější vztah. Matku tedy motivujeme ke **konkrétním malým krokům a úkolům** – být zpočátku v roli pozorovatele a ve vhodném momentě se pokoušet připojit ke hře Terezy. S tím, že Terezu matka pouze následuje, nesnaží se hru jakkoli ovlivnit nebo do ní svými nápady zasáhnout. Naopak, nechává se zapojit Terezou, ptá se např.: „*Terezko, kam chceš, aby tohle autíčko jelo?*“, „*Jaké šaty si teď chce panenka obléknout?*“ Pracovník také např. matce doporučuje využívat **k navázání komunikace** s Terezou **maňásky nebo plyšové hračky**, např. při nabízení brumíka: „*Jé, Terezko, podívej, co nám tady tvoje máma přinesla, já jsem mlsné kůzlátko, brumík mi chutná, tobě prý taky, dáme si spolu?*“
- Při této intenzivní spolupráci s matkou se může stát, že se objeví další témata, která bude chtít matka řešit – domácí násilí ze strany otce Terezy, její vlastní minulost... Pracovník v takové chvíli doporučuje matce **spolupráci s dalším odborníkem či sociální službou.** Doprovázející pracovník se tak nadále s matkou může věnovat tématům souvisejícím s nastavením a udržením užitečného kontaktu.

- Nezapomeňme také **sjednotit oslovení** – jak se bude mluvit o matce, jak se bude mluvit o pěstounce. Vycházíme zpravidla z toho, jak o nich mluví dítě – v případě Terezy by se mluvilo o „tetě“ a „mámě“.
- Pokud si doprovázející pracovník nemůže vytvořit **dostatečnou kapacitu pro přípravu, asistenci a hodnocení kontaktu**, je na místě, aby rodinu předal jinému pracovníkovi s pružnější kapacitou např. i v podvečerních hodinách. Na místě je ale i **větší direktivita** pracovníka ve chvíli, kdy domlouvá termíny příprav a kontaktů s pěstounkou. Pracovník profesionál je schopen včas vzít „svůj případ“ na supervizi, aby získal pohled zvenku a mohl podniknout potřebné kroky.

ZÁVĚR

Příběh je v určitém momentu zašmodrchaná síť, v jejímž středu si představme uvězněnou Terezu. Ta musí díky pudu sebezáchovy přežít další traumatické události. Děti v náhradce totiž vydrží. Vydrží hodně, někdy se zdá, že skoro všechno. A ještě vypadají, že se skoro nic neděje. Nepoznali bychom, že uvnitř jim ten pavouk rozežírání duši. Proto někdy tak málo konáme. Bojíme se. A zapomínáme, že děti se bojí víc... jenom to na nich není vidět.

MATĚJ

7 let

PŘEDSTAVENÍ PŘÍBĚHU

Matěj žil do svých 7 let s matkou, která ho dlouhodobě zanedbávala – byla závislá na pervitinu, opakovaně ho umísťovala do ZDVOP a odkládala k babičce. Ani u babičky se Matěj neměl dobře, zažíval tvrdé fyzické tresty a strádal i psychicky – babička upřednostňovala Matějovu sestru, která získávala všechnu pozornost. Později se ukázalo, že právě během pobytů u babičky byl zřejmě i sexuálně zneužíván. Matěj byl nakonec od matky odebrán a převezen do pěstounské péče na přechodnou dobu.

CO SE STALO DÁL

Umístění Matěje do pěstounské péče na přechodnou dobu znamenalo mj. odpovědět na zásadní otázku *Jak teď nastavit kontakt s matkou, sourozenci a dalšími příbuznými, když se vlastně neví, co bude s Matějem dál?* Matka sice opakovala, že chce Matěje zpátky, ale její jednání tomu vůbec neodpovídalo (nekomunikovala, nedostavila se opakovaně na OSPOD atd.) a dle pracovníka OSPOD návrat k ní nepřicházel v úvahu.

Matějova otázka, kterou vypálil na pracovníky při téměř každém rozhovoru, zněla: *„Kde je máma a kdy tam pojedu?“* Většinou se od pracovníků dozvěděl: *„Nedaří se mi tvou maminku sehnat na telefonu, ani doma, i když to zkouším.“* Matěj vyslechl odpověď a už se na nic dalšího nezeptal, od tématu rychle utekl. Někdy se zeptal ještě na sestru, o dalších příbuzných ale nemluvil, i když jich měl opravdu hodně. Pracovník OSPOD i doprovázející pracovník se sice snažili rozhovorem i pomocí dalších technik rozklíčovat, které další osoby z Matějovy

rodiny kromě matky jsou pro něj důležité a se kterými prakticky žádný vztah vytvořený nemá. Moc se to nedařilo – odpovědi Matěje se měnily z minuty na minutu. Pro Matěje byl nejvíc v kurzu ten, kdo zrovna poslal nejlepší dárek nebo ho alespoň sliboval.

Prioritou po svěření Matěje do pěstounské péče na přechodnou dobu bylo navázání spolupráce s matkou, což se však nedařilo. Když už se pracovníkům podařilo ji sehnat na telefonu, vždy o setkání se synem stála, slibovala, plánovala, chtěla se dohodnout. Jenže už druhý den k sehnání nebyla. Termín osobního setkání s Matějem, které Matěj tolik potřeboval, se vzdaloval. Rozhodnutí umožnit alespoň telefonický kontakt mělo svá velká úskalí. Matěj moc neuměl telefonovat. A matka se sice snažila dodržet pravidla, ale nejednou se stalo, že sice zavolala Matějovi ve stanoveném čase, ale telefon pak předávala babičce, strýci, novému partnerovi... a všichni do jednoho říkali: „*Ahoj Matěji, tak co, jak se máš, nezlobíš tam? Bud' hodný. My tě strašně milujeme a pošleme ti dáreček. A co škola, učíš se? Tak ahoj, já ti dám tetu, tak ji taky pozdrav.*“ Matěj většinou stál, držel telefon a neříkal nic. Nebylo kdy, nebylo jak, nebylo ani co.

K prvnímu osobnímu kontaktu Matěje s matkou došlo až po 3 měsících od odebrání. A to jen díky tomu, že kontakt proběhl ve městě, kde matka aktuálně pobývala. Kontakt byl po celou dobu asistovaný, s důkladnou přípravou matky na setkání. Matějovi setkání přineslo spoustu rozporuplných pocitů – před setkáním měl velký strach, zda matka skutečně přijde, byl ve stresu a v nejistotě. Když ji konečně uviděl, hodně plakal a nemohl vůbec mluvit. To se pak proměnilo ve velkou rozjívěnost – pobíhal kolem, neposlouchal, byl roztržitý. Těžké bylo i loučení – přineslo hodně smutku a nejistoty, co bude dál. Nicméně i tak pro něj setkání znamenalo ujištění, že matka se nikam neztratila a že se jí nic nestalo.

Matěj od pracovníků věděl, že máma se o něj nestarala tak dobře, aby se k ní mohl vrátit, ale nikdo mu v té chvíli nedokázal říct, kde tedy bude žít dál. Jen věděl, že teď je u tety a strejdy (přechodných pěstounů) a že se všichni snaží najít pro něj dobré řešení.

Naplánovaná rodinná konference měla přinést jasnější odpověď na otázku, zda pro Matěje hledat dlouhodobou pěstounskou rodinu, nebo se přece jen v rodině někdo najde a Matěje si k sobě vezme. Bohužel nikdo z rodiny péči převzít nemohl, o to víc ale všichni stáli alespoň o kontakt. Osobní i telefonický. Matka s partnerem, otec

s novou rodinou, dvě babičky, nevlastní sestra Matěje, teta, děda, strejda... Dilema o frekvenci a formě kontaktu s tolika příbuznými se ještě zvětšilo. Doprovázející pracovník byl koordinátorem rodinné konference (se souhlasem pracovníka OSPOD) pověřen k domluvě kontaktů s každým, kdo o kontakt po rodinné konferenci projeví zájem, a telefonicky se mu ozve. To učinili pouze dědeček, teta a nová partnerka otce. Přáli si s Matějem mluvit, poslat mu dárek, děda si ho chtěl vzít k sobě na prázdniny, teta navrhovala společnou návštěvu cukrárny. Aby Matěj neměl těch kontaktů v tak složité době moc naráz, podařilo se domluvit společné setkání dědy, tety a nevlastní sestry. Matěj byl nadšený z přivezených dáreků, bylo zřejmé, že rád vidí „své lidi“. Nicméně během kontaktu i po něm byl velmi rozjívěný, ve stresu a napětí, nedařilo se ho uklidnit. Další konkrétní termín domlouván nebyl, doprovázející pracovník žádal všechny příbuzné se zájmem o kontakt o čas. Situaci Matěje bylo třeba řešit zejména s ohledem na jeho další umístění. Přesto ještě proběhlo několik dalších telefonických kontaktů ze strany dědy, otce i tety. Volali přímo pěstounovi na mobil.

Matka Matěje nadále fungovala nespolehlivě, po rodinné konferenci se už sama neozvala. O kontakt ale stál Matěj, doprovázející pracovník se tedy snažil s matkou zkontaktovat a alespoň telefonický kontakt domluvit. Opakoval se stejný scénář – pokud se podařilo matku sehnat, o kontakt zájem měla, ale nedokázala to dotáhnout a zavolat v domluvený čas či být na telefonu. Matěj tedy zůstával v nejistotě, zda matku uslyší, zda za ním přijede, jak slibuje, atd.

METODICKÝ KOMENTÁŘ

- Po každém umístění dítěte do přechodné pěstounské péče by měla následovat **případová konference**, ideálně bezprostředně po svěření, tj. **do týdne**. V případě Matěje by jejím cílem bylo plánování další péče o Matěje a nastavení kontaktu s příbuznými. V našem příběhu sice proběhla rodinná konference, ale až několik měsíců po svěření Matěje do přechodné pěstounské péče.
- Případová konference by zásadně pomohla s dilematem, s kým aktuálně nastavovat kontakt. **Skutečný zájem** by totiž svoji účastí potvrdil každý, kdo by přijel a podílel se osobně na plánování péče o Matěje.

- Na případové konferenci by také zazněly aktuální **potřeby Matěje formulované pracovníkem OSPOD** – „*Matěj potřebuje vědět, kde a s kým bude vyrůstat. Matěj potřebuje ujistění, že on sám nic špatného neudělal, že nic z toho není jeho vina. Matěj potřebuje mít jasno v tom, zda se někdy bude moct vrátit k mamince a s kým a kdy ze své rodiny se bude moct vidět.*“ Když by všichni příbuzní slyšeli, v jak náročné situaci Matěj je, možná by sami přehodnotili způsob kontaktu s ním a lépe by rozuměli argumentům sociálních pracovníků, proč v tuto chvíli kontakt se všemi nemusí být pro Matěje vhodný. Oporou pro pracovníky by mohl v tuto chvíli být i vyplněný **Formulář na vyhodnocení rizik kontaktu**.
- Ne vždy se daří svolat případovou konferenci tak rychle. V takové situaci je třeba **dočasně nastavit kontakt** dítěte s pro něj klíčovými osobami. Pro Matěje to byla matka. Ideálně bylo třeba neprodleně zajistit osobní asistované setkání či asistovaný telefonický hovor. Matěj by se uklidnil, že matce se nic nestalo, má ho pořád ráda, ale také by **přímo od matky** (po dobré přípravě) zaznělo, že se o něj **nemůže starat a je v pořádku, že je u přechodných pěstounů**.
- Pokud se pracovníci rozhodnou pro telefonické kontakty, měli by si být jisti, že dítě „umí“ telefonovat. **Testovacím telefonátem** může být telefon s pracovníkem, s pěstounem, s paní učitelkou ze školy. Pro děti ve věku Matěje totiž může být potíží, když druhou osobu při rozhovoru nevidí. Dítě se dá ale připravit i na to, že může rodiče jen poslouchat, slyšet jeho hlas, nemusí reagovat či dokonce samo tvořit hovor, pokud rodič spíše mlčí a vyčkává, co řekne dítě.
- Pokud matka Matěje nedodržela podmínku telefonického kontaktu „nepředávat telefon nikomu dalšímu“, měl pracovník **hovor zastavit**. A s matkou pro příští kontakt znovu diskutovat **důležitost pravidel**. S Matějem se o tom dalo mluvit otevřeně, např.: „*Matěji, minule jsem viděla, jak jsi z toho všeho telefonování byl zmatený a smutný. Chci ti pomoci, aby to pro tebe nebylo tak těžké, takže vaši prostě musí dodržet pár pravidel. Vždycky jim to připomenu, a když by se jim náhodou moc nevedlo, budu muset telefon ukončit. Chci, abys to věděl dopředu. Uvidíš, že to zvládneme. Víím, že na mamku myslíš a může být fajn slyšet její hlas, když přijet za tebou teď*“

nedokáže.“ V případě, že ani po opakovaném upozornění nebyla matka schopná pravidla kontaktu dodržet (nepředávat telefon, být na telefonu ve stanovený čas), bylo třeba kontakt zastavit. Vzhledem k tomu, že Matěj o kontakt s matkou velmi stál, mohl pracovník s matkou natočit alespoň krátké video či audio v té chvíli, kdy se jí podařilo sehnat. Takovou nahrávku by pak bylo možné Matějovi bezpečně předat. Pokud by ani toho nebyla matka schopná, tak stále zůstává možnost pracovat na životním příběhu Matěje s využitím fotek a zážitků spojených s matkou.

- Při uvažování o svěření Matěje k někomu z příbuzných bylo třeba podrobné vyhodnocení jeho ochoty, možností a kompetencí se o Matěje postarat. **Nestačí „být příbuzným“**. A pro realizaci kontaktu nestačí vyjádřit ze strany rodiny zájem po telefonu. Je třeba, aby pracovník OSPOD či pověřený doprovázející pracovník vždy **prověřil motivaci a ev. možnosti dodržovat podmínky kontaktu** (lze si připravit konkrétní otázky mapující představy a možnosti příbuzných k péči o Matěje nebo např. popis konkrétních situací souvisejících s tím, co by přechod Matěje do jejich péči obnášel, a k tomu zjišťovat, jak by příbuzní k dané situaci přistoupili). Jedině tak mohl Matěj z kontaktu skutečně profitovat.
- Nárok vést **se všemi členy rodiny Matěje osobní rozhovor** se může zdát příliš vysoký, pokud by měl vše zvládnout pracovník OSPOD sám. Může však k tomu pověřit doprovázejícího pracovníka či pracovníka sociálně aktivizační služby. Klíčové je v tomto případě si dobře vyjasnit, jaké informace mají být od členů rodiny zjištěny či rodině předány.
- **Kritériem pro rozhodování**, s kým z rodiny během umístění dítěte v přechodce kontakt uskutečnit a s kým ho odložit na později, je jistě **vztah dítěte k tomuto člověku a dosavadní frekvence a forma setkávání**. V případě Matěje bylo správné dočasně plánovat kontakt pouze s matkou a sourozenci. Tedy s nejbližší rodinou, se kterou Matěj dosud vyrůstal. A to i přesto, že rodinná konference povzbudila ke kontaktu s Matějem mnoho dalších osob ze širší rodiny.
- Je vždy těžké **odmítnat zájem příbuzných o kontakt s dítětem**, ale je-li dítě kontaktem přetíženo či ve zmatku, je povinností pracovníků změnit jeho nastavení (frekvenci, formu). V případě

Matěje bylo třeba podpořit také jeho přechodné pěstouny, aby dodržovali doporučení pracovníků a nenechávali Matěje telefonovat s příbuznými bez předchozí přípravy a hlavně bez asistence pracovníka. Vedl je k tomu soucit s dědou a tetou Matěje. Důvodem byla i snaha vyhovět biologické rodině, nepoštvat ji proti sobě, což je jistě pochopitelné a žádoucí, je ale třeba v rámci doprovázení pěstouny vést k tomu, aby takto důležitý okamžik s pracovníkem sdíleli a ten mohl účinně reagovat a hranici kontaktů biologické rodině nastavit. Pokud by ani tak příbuzní pravidla kontaktu nedodrželi, měl by pěstoun dostat doporučení telefon nezvedat a pouze informovat pracovníka o tom, že pokus o telefonování opět proběhl.

ZÁVĚR

Při plánování kontaktu v přechodce, když není jasné vůbec nic, vložme energii do včasného svolání případové konference a trvejme na účasti příbuzných či jiných osob, které svůj zájem o dítě myslí vážně. Nebo investujme čas do osobního setkání s každým, kdo projevuje zájem o dítě, a podrobně mapujme jeho motivaci a konkrétní možnosti. Situace se zpřehlední a nám se rozjasní, kudy dál. A budeme schopni dělat poměrně rychlá a odůvodněná, byť složitá, rozhodnutí. Přesně taková od nás dítě v náročné životní situaci potřebuje.

MÍSTO DLOUHÉHO ZÁVĚRU ☺

V každém příběhu, který v praxi řešíme a budeme řešit:

- víme, co je smyslem kontaktu – udržení vztahu (pro podporu identity) nebo návrat k rodiči
- myslíme na „startovací čas“ pro vytváření vztahu dítěte k náhradnímu rodiči
- pracujeme s Formulářem pro vyhodnocení rizik kontaktu
- svoláváme případovou konferenci
- spolupracujeme s rodičem/příbuzným
- spolupracujeme s pěstounem
- zjišťujeme přání dítěte a pracujeme na jeho životním příběhu
- plánujeme (kdo, co a do kdy udělá...)
- přehodnocujeme průběžně Formulář pro vyhodnocení rizik kontaktu
- využíváme pravidelně intervize a supervize jako podporu a kontrolu naší práce

AMALTHEA

Amalthea z. s. je nestátní nezisková organizace působící v Pardubickém kraji od roku 2003. Poskytuje sociální, vzdělávací a terapeutické služby rodinám s dětmi a zajišťuje výkon sociálně právní ochrany dětí. Předchází umístování dětí mimo jejich vlastní rodinu a doprovází náhradní rodiny. Nabízí vzdělávání pro odbornou i laickou veřejnost, zavádí inovativní metody práce s rodinou a dítětem do praxe a podporuje organizace, které se danou oblastí zabývají.

www.amalthea.cz

NADACE SIRIUS

Nadace Sirius je soukromá nadace založená v roce 2008, její činnost je zaměřená na pomoc znevýhodněným dětem. Nadaci vedou a plně financují manželé Radka a Jiří Šmejcovi. Nadace podporuje širokou škálu projektů, které pomáhají ohroženým dětem a jejich rodinám. Většinou se zaměřuje na systematické, dlouhodobé řešení problémů, které spadají do sféry prevence ohrožení dítěte a jeho rodiny, náhradní rodinné péče a do oblastí podpory zdravotně znevýhodněných dětí. Prostřednictvím pravidelně vypisovaných grantových řízení rovněž podporuje aktivity jiných neziskových organizací, které se danou problematikou zabývají.

Nadace také dlouhodobě spolupracuje s Mezinárodním filmovým festivalem Karlovy Vary na realizaci festivalové sekce Lidé odvedle věnované filmům s tematikou zdravotního postižení.

V roce 2017 spustila Nadace Sirius projekt nazvaný Patron dětí, který je zaměřen na přímou pomoc potřebným dětem formou adresných veřejných sbírek.

www.nadacesirius.cz

www.patrondeti.cz

CENTRUM PODPORY, O.P.S.

Centrum podpory, o. p. s., jejímž zřizovatelem je Nadace Sirius, bylo založeno v roce 2012 s cílem systematicky mapovat, aktivně vyhledávat a šířit dobrou praxi v oblasti náhradní rodinné péče. Při vyhledávání a mapování situace v této oblasti se zaměřuje nejen na Českou republiku, ale inspiraci a zkušenosti hledá také v zahraničí. Jedním z dalších cílů společnosti je i podpora prohlubování a posilování vzájemné spolupráce, sdílení informací mezi organizacemi a podpora aktivit rozvíjejících oblast náhradní rodinné péče.

www.centrumpodpory.cz